

Santeri Aikio

”Minä arvostin sen hirveen korkeeks!”

Johtaminen, upseerit ja asevelisuhde Lapin sodan veteraanien
muisteluksissa

Kandidaatintutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

2.5.2018

Sisällysluettelo:

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.1.1	Oma positio tutkimusaiheeseen.....	1
1.1.2	Aikaisempi tutkimus.....	1
1.1.3	Tutkimustehtävä ja rajaukset	3
1.2	Aseveljeydestä vihollisuuksiin – Lapin sodan tausta	5
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS, METODI JA LÄHTEET	7
2.1	Muistitieto – lähde, teoria, menetelmä?.....	7
2.2	Veteraanien haastattelut.....	10
2.2	Muu muisteluaineisto	13
3	JOHTAMINEN JA JOHTAJAT VETERAANIEN MUISTELUISSA	14
3.1	”Sehän olj mahottoman hyvä mies!”: alaisen ja esimiehen kohtaaminen	14
3.2	Upseerit ja johtaminen.....	19
4	YSTÄVÄSTÄ VIHOLLISEKSI – VAIKEAT VALINNAT	21
4.1	Upseereilla vaikeuksia sopeutua	22
4.2	Ylimaan taistelu: epävarmuutta ja outoja sattumuksia	25
5	PÄÄTÄNTÖ.....	29
	LÄHTEET	32
	LIITTEET	35

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

1.1.1 *Oma positio tutkimusaiheeseen*

Lapin sota käytiin 1944–1945 suomalaisten ja saksalaisten välillä Pohjois-Suomen, enimmäkseen Lapin alueella.¹ Oma kiinnostukseni Lapin sotaan juontaa juurensa pitkälle lapsuuteen. Kotitaloni Kuusamossa sijaitsee alueella, jossa oli jatkosodan aikaan saksalainen ryhmittys: poteroita, teltan pohjia ja vartiopesäkkeitä on ympäröivä maasto edelleen täynnä. Noita sota-ajan muistomerkkejä kävimme usein yhdessä isoisäni Heikki Kaakisen (s.19.1.1936) kanssa katselemassa.

Kaakinen oli sota-ajan lapsi ja koki omakohtaisesti aseveljeyden² ajan saksalaisten pitäessä pohjoisen armeijansa esikuntaa hänen kotipaikassaan Rovaniemellä. Vanhempana hän kiinnostui sodan tapahtumista ja hänestä tuli Ranuan tien taisteluiden asiantuntija. Hänen aihetta käsittelevä kirjansa *Herrasmiessotaa* julkaistiin 1994.³ Automatkoilla Ranuan seudulla olen minäkin usein kuullut kiinnostavia tarinoita johonkin tien mutkaan tai pellon laitaan liittyen: ”Tässä oli saksalaisilla konekiväärit asemissa” tai ”tässä oli paljon miinoja”.

Oma varusmiespalvelukseni ja siellä saatu johtajakoulutus herättelivät pohtimaan johtamista todellisessa taistelussa. Lapin sodan erikoinen asetelma, jossa entiset aseveljet muuttuivat vihollisiksi, tarjosi vielä lisähaasteen taistelun oikeutukselle. Veteraanien kokemukset asiasta alkoivat kiinnostaa yhä enemmän, ja näiden teemojen ympärille lähdin hahmottelemaan tutkimusasetelmaa, josta tuli kandidaatintutkielmani teema.

1.1.2 *Aikaisempi tutkimus*

Etulinjan sotilaiden muisteluihin perustuen Suomen armeijan johtajuutta ei ole toisen maailmasodan ajalta juurikaan tutkittu. Suomalaisesta etulinjan sotilasjohtamisesta on julkaistu yksi ainoa tutkimus. Kyseessä on Suomen Reserviupseeriliiton (RUL) kyselytutkimus sotaveteraaneille, mutta sekin perustuu kyselylomakkeilla kerättyyn

---

¹ Kokonaiskuvauksina Lapin sodasta ks. esim. Ahto 1980; Kulju 2013.

² Aseveljeyden käsite liittyi erillissotapuheeseen, jolla haluttiin tehdä pesäeroa saksalaisiin liittoutuneiden, etenkin Yhdysvaltain ja Iso-Britannian silmissä. Suomi kieltäytyi käyttämästä sanaa ”liittolainen” kuvaamaan suhdettaan Saksaan. Aseveljeyden rinnalla esitettiin myös kanssasotijan (co-belligerent) käsitettä. Uola 2015, 492–493.

³ Kaakinen 1994. Teos on populaaria sodan muisteluun liittyvää kirjallisuutta, mutta sitä on myöhemmin käytetty myös tieteellisen tutkimuksen lähdeoteoksena, esim. Käkelä 2014.

aineistoon.⁴ Veteraanien haastatteluita ei ole käytetty historiallisessa sotilasjohtamisen tutkimuksessa. Sotataidollista ylempien johtoportaiden toimintaan painottuvaa tutkimusta sen sijaan on runsaasti.⁵

Lapin sotaa yleisesti käsittelevän tutkimuksen määrä on kasvanut 2000-luvulle tultaessa merkittävästi. Tämä ilmenee melko nopeasti, kun aiheesta etsii tietoa. Esimerkiksi Finnan tulokset hakusanalla ”Lapin sota” painottuvat vuoden 1990 jälkeiselle ajalle, mikä vahvistaa sotahistorioitsija eversti (evp⁶) Sampo Ahdon väitteen, ettei Lapin sotaa käsittelevää tutkimusta juurikaan ollut ennen hänen omaa julkaisuaan vuonna 1980.⁷ Sittemmin aihe on herättänyt enemmän kiinnostusta ja sitä on tutkittu useista näkökulmista. Esimerkiksi sodan sosiaalishistorian näkökulmasta on tutkittu suomalaisten ja saksalaisten rinnakkaineloa sekä siviiliväestön evakkotaivalta, ja onpa saksalaisten rakennus- ja tuhotöitä tutkittu niin taloushistorian kuin sotarikosten näkökulmastakin.⁸ Evakkoretkestä löytyy myös ruotsinkielistä tutkimusta,⁹ mutta itse sotatoimia koskeva kirjallisuus on täysin suomenkielistä.

Valtaosalla tutkimuksesta on yksi yhteinen nimittäjä: se käsittelee tapahtumia Tornion-Rovaniemen akselilla ja siitä pohjoiseen, mutta Pudasjärven ja Ranuan kautta Rovaniemelle kulkenut ryhmä Laguksen sotataival on jätetty vähemmälle huomiolle. Tästä syystä oma tutkimukseni rajautuu maantieteellisesti Etelä-Lappiin juuri Pudasjärven ja Rovaniemen välisiin tapahtumiin.¹⁰

Ranuan tien taisteluiden osalta tutkimustieto on pitkälti Ahdon tieteellisen perustutkimuksen ja Kaakisen historiaharrastuksen tuotteena syntyneen *Herrasmiessodan* varassa. Lisäksi mainittakoon Mika Kuljun Tuorempi Lapin sodan yleisesitys, jossa myös Ranuan tien tapahtumat huomioidaan.¹¹ Kirjassa ei kuitenkaan ole

---

⁴ Alkuperäinen tutkimus ”Ihmisten johtaminen sodassa. Kyselytutkimus viime sotien veteraanien kokemuksista”, Suomen Reserviupseeriliitto 1998. Tutkimus on saatavilla ainoastaan Maanpuolustuskorkeakoulun kokoelmassa ja Maasotakoulun kirjastossa. Työdyn Göran Lindgrenin laatimaan tulosten esittelyyn teoksessa ”Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana”, Suomen reserviupseeriliitto 2001.

⁵ Esimerkiksi jo ylempänä mainitut Ahto 1980; Käkälä 2014.

⁶ Eronnut vakituisesta palveluksesta.

⁷ Ahto 1980, 7.

⁸ Ursin 1980; Martikainen 2005. Martikaisen teos ei kuulu varsinaiseen tieteelliseen tutkimuskirjallisuuteen, vaan on populaarimpaa tietokirjallisuutta, mutta mainitsen sen tässä lisälukemistona mielenkiintoisesta sotarikoksen näkökulmasta johtuen.

⁹ Esim. Anttila et al. 2005; Elfvengren 1996; Runtti 1994.

¹⁰ Ks. LIITE 1, Lapin sodan alkuvaiheen eteneminen.

¹¹ ”Lapin sota 1944–1945” Kulju, Mika 2004. Teos ei keskustele riittävästi muun tutkimuksen kanssa, eikä ole käyttänyt sitä tutkimuskirjallisuutena, mutta suosittelen sitä silti aiheesta kiinnostuneille päivitettyinä versiona Ahdon tutkimuksesta.

monipuolisista lähteistä huolimatta kunnollisia lähdeviitteitä erottamassa kirjoittajan tulkintoja muualta lainatuista osista. Ranuan seudun suurinta yksittäistä taistelua Ylimaassa on lisäksi kuvannut Erkki Käkelä *Sotahistoriallisen aikakauskirjan* artikkelissaan. Käkelä on käyttänyt myös Kaakisen kirjaa tutkimuksensa lähteenä, joten *Herrasmiessotaa* on näin liitetty osaksi tieteellistä keskustelua.¹²

1.1.3 Tutkimustehtävä, käsitteet ja rajaukset

Oomme lukeneet noita historioita niissä on ylimalkaista; joku on kertonu sinne ja... ne ei, ne ei käy meikäläiselle. Mutta juuri tämä, jossa on, etulinjassa taistelleita ja näistä, puhutaan. Ja näitä, selvitetään. Niin tämä, on minusta erikoista.¹³

Ja erikoisesti juuri nyt. Kun ajattelemme nuorisoa. Että jos me jätämme nämä yksityiskohtat. Niin heillä ei jää mitään kuvaa mitä tässä on tapahtunut. [...] Ja nyt niitä alkaa olla nuorisossa. Semmoisia jotka, kuuntelevat.¹⁴

Näin sanovat Lapin sodan veteraaniupseerit kapteeni Aapo Repo ja luutnantti¹⁵ Sulo V. Nieminen. Suuren yleisön epäluuloja historiantutkimusta kohtaan on käsitelty esimerkiksi Jorma Kalela teoksessaan *Historiantutkimus ja historia*. Yksilöt mieltävät usein historiaksi yksityiskohtia ja tapahtumia, joilla ei ehkä perinteisesti ole ajateltu olevan tieteellistä arvoa, mutta joilla on suuri merkitys ihmisille itselleen.¹⁶ Viime aikoina yksilöiden näkökulma tutkimuskohteena ja muistitiedon lähteenä menneisyyttä ja sen merkityksiä tutkittaessa on hyväksytty laajemmin, joten veteraaniupseerien toive yksityiskohtien muistamisesta voidaan jatkossa huomioida paremmin.

Tutkimukseni aiheena on sotilaiden muisto upseereista ja johtamisesta, sekä suhtautuminen saksalaisiin Lapin sodan alkuvaiheessa, jolloin tilanne oli epäselvä ja käskyjen ja tosiasiallisen toiminnan välillä ilmeni paikoin suuriakin ristiriitaisuuksia. Maantieteellisesti rajaan tutkimukseni Pudasjärven ja Rovaniemen välille¹⁷, jossa rintamavastuussa oli ”ryhmä Lagus”¹⁸, tarkemmin jaoteltuna kuudes divisioona¹⁹ (6.D) ja panssaridivisioona (Ps.D). Lähdemateriaalin ansiosta tutkimukseni näkökulma sijoittuu automaattisesti yksilöihin sodassa sen sijaan, että keskittyisin operaatioihin tai muihin sotataidollisiin asioihin. Keskiöön nousee etulinjassa taistelleiden sotilaiden

---

¹² Käkelä 2014, passim.

¹³ Aapo Repo, ryhmähaastattelu. Tutkimukseni litterointikäytänteistä tarkemmin sivulla 5.

¹⁴ Sulo V. Nieminen, ryhmähaastattelu.

¹⁵ Sodan aikainen sotilasarvo. Haastatteluaihana kapteeni.

¹⁶ Kalela 2002, 29.

¹⁷ Ks. LIITE 1, Lapin sodan alkuvaiheen eteneminen ja LIITE 2, Ryhmä Laguksen reitti Rovaniemelle.

¹⁸ Nimi panssaridivisioonan komentaja toimineen kenraalimajuri Ruben Laguksen mukaan.

¹⁹ Divisioona on suuri organisaatio, johon sisältyvät taistelevat ja tukevat joukot.

kokemus²⁰ sodasta. Näin ollen tutkimukseni lukeutuu niin sanottuun ”uuteen sotahistoriaan.”²¹ Käsite viittaa uudenlaisiin näkökulmiin ja aiheisiin kuten sukupuoleen, kulttuuriin, muistiin ja sosiaalihistoriaan, joita on alettu tutkia myös sodan kontekstissa. ”Perinteisessä” sotahistoriassa on tutkittu etenkin operaatioita ja korkeinta johtoa.²²

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- 1) Millaisia johtamiseen ja johtajiin liittyviä asioita muisteluksissa nousee esille?
- 2) Millaisia ristiriitatilanteita asevelisuhteen muutoksesta aiheutui ja miten niissä toimittiin?
- 3) Miten miehistö ja johtajat suhtautuivat muutokseen?

Ensimmäinen kysymys perustuu lähtökohtaan, että johtamisen merkitys kaikissa sodissa ja armeijoissa on suuri. Se on keskeinen osa sotilaan arkea, sillä sotaväessä kaikki on jollain tavalla säänneltyä ja alaisten toiminta on johtajien vastuulla. Johdettavana oleminen vaikuttaa siten kaikkeen toimintaan. Tällainen etulinjan ja sodan arjen johtaminen ei kuitenkaan ole ollut tutkimuksen keskiössä, vaan aiemmin sotahistoria on tutkinut operaatioiden johtamista. Analysoimalla tapaa, jolla johtajuus nousee veteraanien kerronnassa esiin, on mahdollista tulkita johtajien ja rintamajohtajuuden koettua merkitystä kertojalle itselleen.

Johtaminen tarkoittaa tässä tutkimuksessa vuorovaikutusta, jonka tarkoitus on esimiehen tahdon ilmaiseminen ja toteuttaminen jonkin tavoitteen saavuttamiseksi. Johtamiseksi ymmärretään muodollisen käskemisen lisäksi muukin toiminta, kuten esimerkiksi johtaminen ja alaisten toimintakyvystä ja hyvinvoinnista huolehtiminen. Tämä kokonaisuus voidaan nimetä myös johtamiskäyttäytymiseksi.²³ Johtajilla viitataan tässä lähinnä upseereihin, siis joukkueenjohtajiin ja sitä ylempiin toimijoihin. Aliupseerit olen liittänyt tutkimuksessani miehistön kanssa samaan joukkoon siitä syystä, että heidän muistelunsa olivat luonteeltaan paljolti samansuuntaisia. Ero upseerien muisteluihin oli merkittävästi suurempi.

---

²⁰ Kokemus tarkoittaa kokemushistorian kontekstissa eletyn tilanteen tai tapahtuman kielellistä käsittämistä (vrt. elämys, joka viittaa itse tapahtumaan), ja siihen vaikuttavat siksi ympäröivästä yhteisöstä saadut käsitykset ja käsitteet. Kokemuksen käsitteestä ks. tarkemmin Kivimäki 2006a, 74–79.

²¹ Käsitteenä ”uusi sotahistoria” on vahvasti politisoitunut ja aiheuttaa jakoa sotaa tutkivien historioitsijoiden väliin. Bourke 2006, 258–259.

²² Aiheesta laajemmin ks. esim. Kivimäki et al. 2006.

²³ Nissinen 2001, 49; Lindgren 2001a, 38.

Toinen ja kolmas kysymys kiinnittävät huomion epätavalliseen tilanteeseen, jossa pitkäaikainen aseveli, kanssasotija, joissain tapauksissa kenties jopa ystävä onkin yhtäkkiä vihollinen. Käytän tutkimuksessani käsitettä *aseveli*, vaikka sen oikeellisuudesta on kiistelty. Tämä valinta perustuu aikalaisten käyttämään termiin, joka nousee haastatteluissakin esille. Sanaan *aseveli* liittyy myös voimakkaampi tunnelataus kuin *liittolaiseen*, joka liittyy juridiseen sopimukseen.²⁴ Tämä kuvastaa mielestäni hyvin myös niiden suomalaisten suhtautumista saksalaisiin, joilla oli henkilökohtaisia kontakteja rintamalinjojen yli.

Lainaan runsaasti tekstiä suoraan sekä haastatteluista että *Herrasmiehsodasta*. Tämä johtuu siitä, että tutkimusprosessi tulee näkyväksi, kun tulkintojen materiaali on nähtävillä myös lukijalle. Lainatessani tekstiä *Herrasmiehsodasta* kieliasu on sama kuin lähdeoteoksessa. Haastatteluista lainatun tekstin olen pyrkinyt litteroimaan muotoon, joka kuvaa parhaiten omaa tulkintaani painotuksista ja sävyistä. Suoraan haastattelunauhalla otetussa lainauksessa pilkku ”,” tarkoittaa lyhyttä katkoa puheessa. Kolme pistettä ”...” puolestaan tarkoittaa lauseen keskeytymistä tai pitkää taukoa. Sen sijaan hakasulkeiden sisässä olevat kolme pilkkua ”[...]” merkitsee, että olen lyhentänyt lainausta kyseisestä kohdasta. Lainauksen sisällä tavallisiin sulkeisiin ”( )” kirjoitettu teksti on haastattelijan huomio tai kommentti.

1.2 Aseveljeydestä vihollisuuksiin – Lapin sodan tausta

Toisessa maailmansodassa itsenäinen Suomi joutui kaksi kertaa taistelemaan itänaapurinsa Neuvostoliiton kanssa. Talvisodassa (1939–1940) Suomi jäi länsimaiden hylkäämänä sotimaan yksin suurvaltaa vastaan, mikä oli johtaa katastrofiin ja itsenäisyyden menettämiseen. Yksin jäämisen välttämiseksi Suomi teki välirauhan aikana ratkaisun hakeutumisesta voimakkaalta ja voittoisalta vaikuttavan Saksan siipien suojaan. Saksa oli ainoa vaihtoehto, sillä sen hyökkäykset Norjaan ja Ranskaan merkitsivät, ettei länsi voinut auttaa Suomea sotilaallisesti.²⁵ Tämän seurauksena päädyttiin osallistumaan Saksan hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan. Jatkosodassa (1941–1944) Pohjois-Suomi (Lappi, Pohjois-Pohjanmaa ja osia Kainuusta) annettiin sotilaallisesti saksalaisten vastuulle, ja oma armeija keskitettiin Karjalan kannakselle ja Aunuksen karjalaan.

---

²⁴ Uola 2015, 492–493.

²⁵ Visuri 2013, 41. Teoksessa esitellään sangen kattavasti Suomen poliittisen johdon ratkaisuja maailmansodan puristuksessa. Muun muassa Saksalta saadun aseavun merkitystä ja hintaa on selostettu tarkoin. Vahva lukusuositus Suomen ja Saksan suhteen kehityksestä kiinnostuneille.

Vuoden 1943 aikana kävi selväksi, että Saksan sotaonni itärintamalla oli kääntynyt, ja Suomi alkoi etsiä mahdollisuuksia irtautua sodasta. Yleinen mielipide hyvin sujuneen hyökkäyssodan jälkeen ei kuitenkaan sallinut suostumista Neuvostoliiton rauhanehtojen vähimmäisvaatimukseen, joka oli talvisodan jälkeisten rajojen palauttaminen. Katastrofi oli jälleen lähellä kesällä 1944, kun Neuvostoliitto otti Karjalan kannaksen hyökkäyksensä painopistealueeksi, mutta saksalta saadun aseavun turvin suurhyökkäys saatiin pysäytettyä.²⁶ Alkoi rauhan epätoivoinen tavoittelemine, mikä vaati tasapainoilua Saksan ja Neuvostoliiton vaatimusten välillä. Neuvostoliiton ainoa ennakkoehto neuvotteluille oli saksalaisten karkottaminen Lapista. Se vaati, että saksalaisten poistumisen takaraja oli asetettava syyskuun puoleenväliin, ja tuon jälkeen maahan jääneet saksalaiset olisi ”internoitava”, siis otettava vangiksi ja luovutettava Neuvostoliitolle. Rauhan tultua asetettu valvontakomissio²⁷ myös valvoi ehtojen toteutumista. Tämä merkitsi, että sota saksalaisia vastaan oli vääjäämätön.²⁸

Lapin sodan tarkkaa alkamisajankohtaa on poikkeuksellisen vaikea määrittää, sillä virallista sodanjulistusta ei koskaan tehty. Suhteet Saksaan katkaistiin virallisesti 2.9.1944,²⁹ mutta sotatilan ei voida katsoa alkaneen tällöin, sillä neuvonpitoa suomalaisten ja saksalaisten kesken käytiin enemmän ja vähemmän virallisesti aina syyskuun loppuun saakka. Saksalaisille oli annettu muodollisesti aikaa vetäytyä Suomesta 15.9. mennessä. Samalla loppui saksalaisten ja suomalaisten välisen, Rovaniemellä toimineen yhteysesikunta Roin toiminta – virallisesti.³⁰ Käytännössä neuvotteluja kuitenkin jatkettiin salaa. Molempia osapuolia nimittäin leimasi suuri haluttomuus ryhtyä sotaan: Saksalaiset tahtoivat evakoida kalustonsa ja joukkonsa mahdollisimman tehokkaasti mukaansa käytettäväksi muilla rintamilla, ja suomalaiset tahtoivat säästää verta ja Pohjois-Suomen alueen tuholta. Näin päädyttiin salaiseen järjestylyyn, jossa saksalaiset ilmoittivat vetäytymisaikataulustaan, ja suomalaiset sovittivat etenemisensä siten, että hyökkäystavoitteet asetettiin saksalaisten luovuttamalle alueelle. Tätä menettelyä on kutsuttu *valesodaksi* ja *syysmanööveriksi*.³¹

---

²⁶ Visuri 2013, 368–369.

²⁷ Valvontakomissio oli liittoutuneiden muodostama toimielin, joka valvoi rauhanehtojen täyttämistä.

Neuvostoliittolaiset upseerit saapuivat suomalaisten esikuntiin syys-lokakuun vaihteessa. Ahto 1980, 226.

²⁸ Ahto 1980, 57.

²⁹ Ahto 1980, 60.

³⁰ Ahto 1980, 105.

³¹ Ahto 1980, 106–107, 114. Termi ”syysmanööveri” tulee kenraaliluutnantti Airon ohjeistuksesta, jonka hän antoi everstiluutnantti Haahdelle: ”Tehdään nyt tästä sellainen syysmanööveri niin kuin aina ennenkin rauhanaikana”. Airo viittaa siis rauhanaikaisiin syysotaharjoituksiin.

Poliittinen tilanne kävi yhä haastavammaksi, sillä Neuvostoliitossa odotettiin sotasaalista ja vankeja. Syyskuun lopussa tapahtui useampia pieniä kahinoita, joissa vaihdettiin ensimmäiset laukaukset, syntyivät ensimmäiset kuolonuhrit ja otettiin ensimmäiset saksalaiset vangit. Yhteydenpito lakkasi ja tilanne kiristyi.³² Suomalaisten III armeijakunnan komentaja kenraalimajuri Hjalmar Siilasvuo päätti viimein, oletettavasti varsin omavaltaisesti, aloittaa toiminnan. 1.10.1944 suoritettu suomalaisten maihinnousu Tornioon, saksalaisten selustaan, räjäytti tilanteen todelliseksi sodaksi.³³ Maihinnousua on usein pidetty sodan alkamispisteenä. Todellisuus oli kuitenkin erilainen Pudasjärven maastosta kohti Ranuaa eteneville joukoille, sillä yhtäkkistä isompaa taistelua ei syntynyt saksalaisten jatkuvasti vetäytyessä. Tällainen epäselvä tilanne oli omiaan aiheuttamaan hämmennystä toiminnan johtamisessa ja siten myös yksittäisen sotilaan tehtävissä.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS, METODI JA LÄHTEET

Yksilön kokemuksen ollessa keskiössä tietoa on haettava sellaisista lähteistä ja sellaisin keinoin, että yksilön ääni pääsee kuuluviin. Sen vuoksi tutkimukseni keskeisenä lähdemateriaalina toimivat haastattelut, joissa veteraanit muistelevat Lapin sotaa omasta näkökulmastaan katsoen. Tällaisiin aineistoihin perustuva tutkimus kuuluu muistitietotutkimuksen alaan. Tässä luvussa esittelen ensin muistitietotutkimusta yleisesti ja sen jälkeen haastattelua muistitiedon tutkimusmenetelmänä ja lähteenä.

2.1 Muistitieto – lähde, teoria, menetelmä?

Muistitietotutkimus on käsitteenä johdettu englanninkielisestä termistä *oral history*, suullinen historia. Suullinen historia viittaa lähinnä haastattelumenetelmällä tehtävään tutkimukseen, kun taas muistitietotutkimus ottaa huomioon lisäksi monipuolisia muistin ja muistelun luonteeseen liittyviä lähestymistapoja.³⁴ Kansainvälisesti nimenomaan suullinen kerronta on ollut keskeinen tutkimuksen kohde, mutta Suomessa kirjallistakin muistelua on kerätty pitkään esimerkiksi erilaisten keruukilpailujen avulla. Erona suulliseen muistelutilanteeseen kirjallisessa muistelussa täytyy huomioida mahdollisuus muokata tekstiä useaan otteeseen. Tutkija ei ole käytännössä koskaan seuraamassa

---

³² Ahto 1980, 143–144, 146–149.

³³ Ahto 1980, 137–139. Jää jossain määrin epäselväksi, tiesikö päämaja lopullisesta suunnitelmasta hyökätä Tornioon. Olipa asia miten hyvänsä, Siilasvuo säästyi nuhteilta, sillä venäläisten vaatiessa vihollisuuksia onnistunut maihinnousu oli ”todellinen taivaan lahja Suomen ylijohdolle”.

³⁴ Fingerroos & Peltonen 2006, 8–9.

kirjoitusprosessia, vaan pääsee näkemään ainoastaan työn lopputuloksen.³⁵ Tutkimuksessani leijonanosa muisteluista on haastattelutilanteiden tuotetta, mutta joukossa on kaksi kirjallista muistelmatekstin pätkää. Nämä kaikki esittelen tarkemmin luvussa ”tutkimuksen lähteet”.

Muistitietotutkimus on monipuolinen ala, jossa muistelu voi olla niin tutkimuksen kohteena kuin tiedon lähteenäkin. Muistitietolähteitä ovat esimerkiksi erilaiset haastattelut ja muistelmat, joissa muistelijä kertoo omia kokemuksiaan menneestä. Metodina muistitietotutkimus tarkoittaa, että muisteluksia kerätään tutkittavaa aihetta varten esimerkiksi täydentämään virallista aineistoa. Tutkittaessa muistitietoa itseään keskitytään esimerkiksi muistelusten rakenteeseen, haastattelujen dialogiin tai kerronnan keinoihin.³⁶

Muistitietotutkimuksen pyrkimyksenä on ollut laajentaa tulkintojamme menneisyydestä vallitsevien käsitysten ulkopuolelle,³⁷ mikä tarkoittaa sotahistoriassa esimerkiksi näkökulman siirtämistä upseereista alaisiin. Muistitietoa on myös kritisoitu lähteenä sen kerroksisen luonteen vuoksi: muistamiseen vaikuttavat monet seikat, joten tosiasioiden luotettavaan selvittämiseen se soveltuu huonosti. Se soveltuu kuitenkin käytettäväksi tutkittaessa, millaisia merkityksiä menneisyydelle annetaan. Muistitieto voi antaa vastauksia kysymyksiin muistelijan haluista, uskomuksista ja arvoista tekojensa taustalla, kun huomioidaan lähdekriittiset seikat.³⁸ Kokemushistorian näkökulmasta ei ole järkevää kyseenalaistaa muistellun, kokemusperäisen historian sisältöä dokumentteihin pohjautuvan ”oikean” historian perusteella.³⁹

Jorma Kalelan mukaan muistitietotutkimuksessa tutkijalle ei riitä lähtökohdaksi pelkkä perinteinen sisäinen ja ulkoinen lähdekritiikki, jossa määritellään lähteen syntymisen syyt ja niiden suhde sen sisältämään tietoon. Tämän lisäksi on pohdittava syitä siihen, miksi tiedonantaja muistaa ja kertoo asiat siten kuin muistaa ja kertoo.⁴⁰

Sotakokemuksia muistitiedon kautta tutkittaessa on otettava huomioon prosessit, joissa kokemus muuttuu muistoksi sodasta. Muistitietolähteet tulee siis ymmärtää merkitysjärjestelminä, joissa koetut tapahtumat ja niiden kielellinen kuvaaminen

---

³⁵ Pöysä 2006, 221–222, 229; Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

³⁶ Fingerroos & Haanpää 2006, 28–29.

³⁷ Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

³⁸ Fingerroos & Haanpää 2006, 32–34.

³⁹ Kivimäki 2006a, 77.

⁴⁰ Kalela 2006, 75.

yhdistyvät muistamisprosessiin, jossa asiat arvottuvat, muistuvat, unohtuvat ja painottuvat eri tavalla uudistaen siten muistikuvia.⁴¹ Toisin sanoen muistelun ajankohdalla, paikalla ja tilanteella on vaikutusta myös siihen, mitä ja miten muistellaan. Osaltaan siihen, mitä muisteluissa nousee esiin, vaikuttaa yhteisössä vallitseva yleinen historiakuva, sillä ihminen peilaa omia kokemuksiaan ympäröivään maailmaan.⁴² Konkreettisenä esimerkkinä ympäristön vaikutuksesta muisteluihin toimii vuonna 1973 ja 1990-luvulla kerättyjen veteraanien muistelusten ero. Vuoden -73 muisteluissa esiin nousi pyytämättäkin koettuja kipukohtia ja kyseenalaistettavia tekoja. 90-luvulla muistelu mukaili selkeämmin yleistä narratiivia Suomen sodista.⁴³

Muistitietotutkimuksen voidaan ajatella olevan luonteeltaan realistista tai tulkinnallista,⁴⁴ tai vaihtoehtoisen jaottelun mukaan selittävää, ymmärtävää tai kriittistä.⁴⁵ Toisiinsa nämä vertautuvat siten, että realistinen tutkimus vastaa selittävää, ja tulkinnallinen sisältää sekä ymmärtävän että kriittisen tutkimuksen. Käytän tutkielmassani jakoa realistiseen ja tulkinnalliseen tutkimukseen, koska malli on paremmin ymmärrettävä ja riittää oman tutkimustehtäväni kuvaamiseen. Realistinen tutkimus käyttää muistitietoa muiden aineistojen täydentäjänä, ja pyrkii kuvamaan tadellisuutta. Tulkinnallinen tutkimus puolestaan on kiinnostunut muistelusta ja merkityksistä, joita muistelija antaa kokemalleen menneisyydelle.⁴⁶ Käytettiinpä muistitiedon teoreettisena lähtökohtana kumpaa tahansa jaottelua, tutkijan kannattaa olla sitoutumatta tiukasti mihinkään näkökulmaan ja säilyttää mahdollisuus hyödyntää elementtejä niistä kaikista.⁴⁷

Tutkielmassani lähestymistapa sijoittuu lähemmäs tulkinnallista, sillä pyrkimyksenä on nostaa esiin Lapin sodan tapahtumia, joita veteraanit näkivät muistelemisen arvoisina, ja tulkita niiden perusteella etenkin johtamisen ja asevelisuhteen katkeamisen merkityksiä muistelijoille.

---

⁴¹ Kivimäki 2006a, 76–77.

⁴² Teräs & Koivunen 2017, 165–168.

⁴³ Kivimäki 2006b, 208.

⁴⁴ Ukkonen 2006, 187–188.

⁴⁵ Jaottelu perustuu kulttuurien tutkimuksen epistemologiaan, jossa muistitieto sijoittuu vahvasti ymmärtävän ja kriittisen tutkimuksen alueelle. Ks. tarkemmin Fingerroos & Haanpää 2006, 38–39.

⁴⁶ Ukkonen 2006, 187–188.

⁴⁷ Fingerroos & Haanpää 2006, 40; Ukkonen 2006, 189.

2.2 Haastatteluaineiston synty ja luonne

Tässä luvussa esittelen alkuperäislähteenäni toimineita haastattelunauhoja ja lisäksi haastattelua menetelmänä lähteiden syntyyn liittyvien lähdekriittisten seikkojen arvioimiseksi. Sillä, miten haastattelu laaditaan, on vaikutusta tutkimuksellisesti hyödynnettävään tietoon. Haastatteluja ryhmitellään nykyään monenlaisin perustein esimerkiksi rakenteeltaan strukturoituihin, strukturoimattomiin ja puolistrukturoituihin haastatteluihin tai vuorovaikutukseltaan avoimiin-, syvä- ja teemahaastatteluihin.⁴⁸

Haastattelumenetelmien suurin vahvuus piilee siinä, että tavallisesti haastattelut laaditaan kunkin tutkimuksen tarpeisiin ja räätälöidään tutkimuskysymysten mukaan sellaisiksi, että ne antavat tietoa halutuista seikoista. Toisaalta tässä piilee myös riski, sillä haastattelijä vaikuttaa lopputulokseen jo esimerkiksi valitessaan haastattelun teemat ja kysymykset. Haastateltavalla voisi joskus olla enemmän sanottavaa jostain aivan muusta aihepiiristä.⁴⁹ Tässä tutkimuksessa sekä kyseinen vaara että menetelmän tärkein vahvuus mitätöityvät, sillä aineisto on koottu Kaakisen kirjaa varten hänen omista lähtökohdistaan. Keskeiseksi tulee näin ollen perinteisen historiantutkimuksen mukainen aineistoon tutustuminen, jotta mahdolliset tutkimusaiheet voidaan tunnistaa.

Alkuperäisaineistonani toimineet haastattelut ovat tulkintani mukaan olleet realistiseen tutkimussuuntaan painottuneita teemahaastatteluja. Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme kutsuvat teemahaastatteluksi puolistrukturoitua haastattelua, jossa ei välttämättä laadita tarkkoja kysymyksiä, vaan ennakkoon valitaan tietyt aiheet tai teemat, joista haastattelussa keskustellaan. Teemahaastattelussa käytetään yleensä laajoja ja helppoja avauskysymyksiä, joista edetään tarkentaviin kysymyksiin sen mukaan, mistä haastateltavalla tuntuu olevan sanottavaa. Tästä menettelystä käytetään nimitystä suppilotekniikka.⁵⁰ Kaakinen aloitti haastattelut tavallisesti kysymällä kunkin veteraanin sotataipaleesta yleisesti, ja kun kertomus eteni Lapin sotaan, hän aloitti myös lisäkysymysten esittämisen.

On tärkeää, että haastateltava kokee haastattelijan aidosti kuuntelevan vastauksia. Siksi syventävät kysymykset on hyvä muotoilla edelliseen vastaukseen pohjautuen. Toisinaan sujuva vuorovaikutus voi edellyttää myös kommentointia, vaikka siitä olisikin hyvä

---

⁴⁸ Hyvärinen 2017, 10–16.

⁴⁹ Hyvärinen 2017, 16–17.

⁵⁰ Hirsjärvi & Hurme 2008, 109–110.

pidättäytyä, jotta ei tulla vaikuttaneeksi haastateltavan vastauksiin.⁵¹ Kaakinen vältteli haastatteluissaan kommentointia ja kannanottoa valtaosan ajasta, mutta joissain tilanteissa hän esimerkiksi kertoi muilta haastateltavilta kuultuja tapahtumia ja kysyi vastaavia muistikuvia. Tällaisessa on riski tulla vaikuttaneeksi haastateltavan muistoihin, mutta vaikuttaisi siltä, että veteraanit pitivät omat muistonsa erillään. Ainakaan kertomukset eivät vaikuttaneet muuttuneen tai edes tarkentuneen näistä väliintuloista. Tavallisesti kommenttiin vastattiin sanomalla, ettei ”tuollaisesta ole jäänyt muistikuvaa”.⁵²

Joskus Kaakisen välikommenteilla oli tarkoitus vain selkiyttää haastateltavan puhetta, kuten esimerkiksi seuraavassa:

[Kysyttäessä Lapin sodan luonteesta] ...no ei se... se oli silloin... ei siinä silleen oikeen... (Että siinä ei enää niinku, tyrkylle kovin paljon menty?) Eeei... Se oli vähän semmosta jo... Ylempääkin oli vähän vihjattu...⁵³

Haastateltavan muminoista, joissa ei ole varsinaista asiasisältöä, on vaikea jälkikäteen analysoida mitään, jos tavoitteena on hakea tietoa tapahtumista, kuten Kaakisen kirjassa oli. Tällaisella välikommentilla tai tarkentavalla kysymyksellä vastaus tulee ymmärrettäväksi myös nauhoitetta myöhemmin kuuntelevalle tutkijalle. Kuitenkin tämäkin välikommentti on jo itsessään Kaakisen tulkinta, ja se vaikuttaa myös haastateltavan puheeseen, ja sitä kautta omiin tulkintoihini tutkijana.

Kaakinen on laatinut haastattelunsa 1980-luvun ja 1990-luvun alun aikana. Valtaosa käyttämistäni nauhoista on vuodelta 1993. Ajankohta voi vaikuttaa osaltaan lausuttujen muistelusten sisältöön: Haastattelujen ajankohtana toisesta maailmansodasta vallitsi jo laajasti omaksuttu ”virallinen” narratiivi⁵⁴. Siksi ajatus muistamisen arvoisista asioista voi olla väritynyt ulkoisten tekijöiden mukaan. Muualta kuultujen ja sotahistoriasta luettujen kuvausten vaikutus näkyy eksplisiittisesti joissakin haastatteluissa, tästä esimerkkinä seuraava sitaatti:

Siinä tuli se moottoripyörä, partiomies, saksalainen ja se minulla jäi mieleen, että se kaatu se moottoripyörämies, mutta jälkeken olen lukenu sotahistoriasta, että se otettiin vain vangiksi ja siltä saatiin hyvät kartat.⁵⁵

---

⁵¹ Hirsjärvi & Hurme 2008, 108–109.

⁵² Esim. Matti Kreivi, haastattelu.

⁵³ Lauri Kumpula, haastattelu.

⁵⁴ Lapin sodan osalta virallisen sotahistorian muodostivat käytännössä tuohon aikaan Ahdon tutkimus *Aseveljet vastakkain* sekä Sotatieteen laitoksen julkaisuja –sarjassa ilmestynyt *Jatkosodan historia 5*. Lisäksi oli joitain taistelleiden joukkojen omia historiikkeja, joissa myös Lapin sotaa käsiteltiin.

⁵⁵ Vilho Sarajärvi, *Herrasmiessotaa*, 57.

Vastaavaa muokkautumista on voinut tapahtua myös tiedostamatta, joten muualta saadun tiedon vaikutus muistikuviiin on otettava huomioon tulkittaessa lähdeaineistoa.

Haastattelu on aina vuorovaikutustilanne, jossa asioiden sijaan keskustelevat ihmiset, joten itse haastattelutilanne voi vaikuttaa ja vaikuttaa aineiston sisältöön. Esimerkiksi kehon kieli, henkilökemia, ennakkoluulot ja asenteet vaikuttavat haastattelun kulkuun ja asioihin, joita haastateltava kertoo. Non-verbaalinen viestintä on myös oleellinen osa haastateltavan vastauksia.⁵⁶ Tutkimuksessani en enää luonnollisesti pääse kiinni haastattelutilanteen ilmeisiin ja eleisiin, mutta pyrin tulkitsemaan ilmapiiriä kerronnan rytmistä esimerkiksi tauoista, epämääräisistä mutinoista ja äänen sävyistä. Ennakkoodotukset liittyvät esimerkiksi haastateltavan ja haastattelijan rooleihin.⁵⁷ Monet Kaakisen haastattelemista veteraaneista vaikuttivat tottuneilta kertomaan sotakokemuksistaan. Vuorovaikutus kävi haastattelun kuluessa luontevaksi myös niiden kohdalla, jotka olivat vielä aluksi pidättyvämpiä

Haastattelijan on saatava suostumus kerrottujen asioiden käyttöön ja ilmoitettava haastateltavalle myös haastattelujen tarkoitus ja käyttötavat. Tällainen informointiin perustuva suostumus on tutkijalle siinä mielessä hankala asia, että voi olla vaikeaa määrittää, kuinka paljon tutkimukseen liittyviä asioita haastateltaville pitää paljastaa, ja missä määrin ne vaikuttavat saatuun tietoon.⁵⁸ Kaakinen teki kaikille haastattelemilleen veteraaneille selväksi, että heidän kertomansa asiat julkaistaan sellaisenaan kirjassa murreasua myöten. Näin ollen haastattelujen sisältö on kenen tahansa luettavissa. Koska kuitenkin käytän alkuperäisiä nauhoja aina kun mahdollista, pohdin aineistoa myös etiikan näkökulmasta. Suostumusta aineiston käyttöön tutkimuksessani ei ole erikseen annettu, joten jos nauhoilta löytyy asioita, joita ei ole julkaistu *Herrasmiessodassa*, en käytä niitä tässä.

Kvalitatiivisista haastatteluaineistojen analyysimenetelmistä tällaisen valmiin aineiston tulkitsemiselle sopii parhaiten fenomenografia. Siinä tutkija valikoi aineistosta tutkimuksellisesti kiinnostavaan ilmiöön liittyvät elementit, ja etsii tutkimansa ilmiön merkityksiä ja struktuuria. Analyysissä käytetään ensisijaisesti sellaisia haastatteluotteita, jotka liittyvät ilmiöön mahdollisimman läheisesti.⁵⁹ Tutkimuksessani nämä ilmiöt ovat

---

⁵⁶ Hirsjärvi & Hurme 2008, 119.

⁵⁷ Hirsjärvi & Hurme 2008, 94–96.

⁵⁸ Hirsjärvi & Hurme 2008, 19–20.

⁵⁹ Hirsjärvi & Hurme 2008, 169.

johtaminen ja asevelisuhteen muutos, joten etsin haastatteluista ne elementit, joissa ilmiöt ovat näkyvillä, ja litteroin ne itse analyysiäni varten. Täydennän materiaalia *Herrasmiessotaa* -teoksen valmiiksi litteroiduista versioista silloin, kun alkuperäinen nauha ei ollut saatavissa. Tällöin on huomioitava, että lähde on toimitettu, ja siten sekundäärinen.

2.2 Muu muisteluaineisto

Haastatteluaineiston lisäksi löysin tiedonhakuprosessin aikana muutaman kirjallisen muisteluksen, jotka sopivat tutkimukseni maantieteellisen rajauksen sisään. Ne ovat lisäksi kysymyksenasettelun kannalta relevantteja ja kiinnostavia, joten olen ottanut ne tässä tulkittaviksi.

Mikko Luiron muistelu teoksessa *Rintamamuistoja ja kirjeitä*.⁶⁰ Kertomus on toimitettu kokoelmateokseen, joten ei voida sanoa varmasti, onko tekstiä editoitu jollain tavalla. Johdannossa kirjan toimittaja Erkki Rännäli mainitsee erikseen vain kirjeet, jotka on säilytetty sisällöltään alkuperäisessä asussaan ”pilkkukaan muuttamatta”. On oletettavaa, ettei kirjoitettuihin muistelmiinkaan ole kajottu, mutta täydelliseen varmuuteen ei päästä. Lyöntivirheen riski on lisäksi aina olemassa, mutta analyysissäni keskityn tässä tapauksessa kerrottuun asiasisältöön, ja jätän kieliasun vähemmälle huomiolle.

Entisen maatalousministeri Heimo Linnan muistelmateos *Sotaveteraani isänmaan ja kotimaakunnan palveluksessa* sisältää muisteluksen Luolavaaran taistelusta Lapin sodan alkuvaiheessa Petäjäsalmissa⁶¹. Kertomus täydentää hyvin haastattelijan tarjoamaa antia ja on siksi mukana lähdemateriaalissa. Molemmat muistelut ovat henkilön kerrontaa omasta toiminnastaan, ja kirjallisena aineistona tekstit ovat olleet tekijöidensä muokattavissa ennen julkaisemista. Tämä on mahdollistanut sisällön valikoimisen ja sensuroinnin, joten on huomioitava esimerkiksi henkilökohtaisten motiivien mahdollinen vaikutus muisteluun. Toisaalta kirjoitettuun tekstiin on ollut mahdollista myös lisätä asioita, jotka ovat muistuneet mieleen myöhemmin. Haastatteluissa tätä mahdollisuutta ei ole ollut.

---

⁶⁰ Luuro 1994, 299–301.

⁶¹ Ks. LIITE 2, Ryhmä Laguksen reitti Rovaniemelle.

3 JOHTAMINEN JA JOHTAJAT VETERAANIEIN MUISTELUISSA

Veteraanien muisteluksissa nousi esiin johtamiseen liittyviä asioita, vaikka johtajia tai johtamista koskevia kysymyksiä ei yleensä erikseen esitetty. Muisteltavien asioiden laadussa oli jonkin verran eroa esimiesasemassa toimineiden ja miehistöön tai aliupseeristoon (korkeintaan ryhmänjohtajina⁶²) kuuluneiden välillä. Vain yhdessä haastattelussa pyydettiin erikseen arvioimaan omien johtajien toimintaa. Kyseessä oli sijaisen suorittama haastattelu, jossa tulkintani mukaan oli käytössä Kaakisen laatimat valmiit kysymykset, jotka luettiin paperilta. Tavallisesti Kaakinen ei vaikuta esittäneen kaikille samoja, ennakkoon laadittuja kysymyksiä, vaan haastattelu eteni aiemmin esitellyn teemahaastattelun luonteen mukaisesti.

3.1 ”Sehän olj mahottoman hyvä mies!”: alaisen ja esimiehen kohtaaminen

Miehistön ja aliupseerien muisteluissa yleisimmin esiintynyt johtajiin liittyvä muisto oli henkilökohtainen kohtaaminen jonkun esimiehen kanssa. Kohtaamiset olivat taisteluiden ulkopuolisiin tapahtumiin, taisteluun tai muun tehtävän suorittamiseen liittyviä tilanteita. Monesti muistellut tapaukset olivat sellaisia, joissa esimiehestä nousi esiin inhimillisiä piirteitä, ja voidaan syystäkin puhua nimenomaan ihmisten kohtaamisesta.

Meillä oli joku semmonen luutnantti ku Aho meillä joukkueen johtajana me istuima, sen kanssa siinä vanhalla hyppyrimäellä. Ja se katteli sinne Rovaniemelle ja sano että siellä, siellä mennee hänen tuota, semmonen se vissiin oli jonku, semmosen ravintolan omistaja tai hotellin omistaja että... ja oli surkeissaan että miten tässä pärjättään ku pitäis opintojaki jatkaa.⁶³

Tämä tapahtui Ounasvaaran rinteellä Rovaniemen palaessa saksalaisten irtauduttua⁶⁴ sieltä. Tällaiseen hetkeen sisältyy varmasti suuri tunnelataus, joten se jää helposti mieleen. Olavi Lindholm kertoo nauhalla, ettei tullut tuntemaan Ahoa sen tarkemmin, eikä ole ollut sotien jälkeen missään yhteydessä.⁶⁵ Lyhyestäkin kohtaamisesta sodan järjettömyyden keskellä piirtyi muisto inhimillisestä esimiehestä.

---

⁶² Ryhmän koko noin kymmenen miestä.

⁶³ Olavi Lindholm, haastattelu.

⁶⁴ Irtautuminen merkitsee hallittua alueesta luopumista strategisista syistä. Irtautumista seuraa siirtyminen uusiin aseisiin, ja mikäli ne sijaitsevat rintamaan nähden taempana, siirtymistä voidaan kutsua vetäytymiseksi. Irtautuminen ei siis ole pakokauhun vallassa tapahtuvaa pakenemista.

⁶⁵ Olavi Lindholm, haastattelu.

Sotamies Uuno Lohela kertoo kohtaamisestaan korkean upseerin kanssa Ylimaan taistelun⁶⁶ aattona, kun hänet oli määrätty opastamaan iskevää osastoa vaikealle suokoukkaukselle omalla kotiseudullaan:

Sieltä sitte tämä eversti Hynninen. [...] Niin se karjasi että Mitä miehiä te ootte! No minä hyppäsin tieteenki ja ilimotin sille everstille että, minut on komennettu teiän matkaan, oppaaksi. No siitähän tuli höyli mies sitte. Selvitti siinä sitten, että tuota, mihin pittää mennä ja mikä porukka lähtee niinku, keulille vetämään.⁶⁷

Opastusretken jälkeen Lohela tapasi Hynnisen vielä toistamiseen.

Minä palasin sinne Hynnisen komentopaikalle ku ne ei antaneet evästäkkään mulle sielä niin... Se Hynninen sano että... antakaa vähän ite kukanenki että...⁶⁸

Lohelan muisteluksista välittyvä tunne, että Hynninen on jäänyt mieleen jämpinä mutta asiallisena esimiehenä. Ärhäkkään ensitervehdykseen lienee ollut syynä tilanne, jossa osasto oli lähdössä koukkaukseen, kun komentaja havaitsi maastossa sotilaita poissa käsketyltä paikalta. Kun tilanne selvisi, Hynninen pyyteli anteeksi (”siitähän tuli höyli mies sitte”) ja kohteli Lohelaa ihmisenä, jolle oli varattu tärkeä rooli tehtävän onnistumisen kannalta. Koukkauksen aikana Lohela oli vieraiden miesten matkassa, eikä tuntemattomalle oppaalle löytynyt muonaa hyökkäykseen valmistautuvien miesten pakkauksista. Hynninen osoitti kuitenkin huolehtivansa alaisensa tarpeista ja komensi komentopaikan henkilöstöä jakamaan väsyneelle oppaalle omistaan. Korkeakin esimies jäi näin mieleen alaisensa huomioivana johtajana.

Vastaavalla tavalla luutnantti (res⁶⁹) Mauno Koskinen pääsi kohtaamaan korkean tason esimiehen ollessaan palaamassa lomilta lokakuun kahdeksantena päivänä. Oulussa hän pääsi divisioonansa komentajan kenraali Puroman autokyytiin, ja koko matkan Ranualla kenraali keskusteli hänen kanssaan. Keskustelun aiheena olivat siviilielämä ja Koskisen sotakokemukset. Autosta puhkesi myös rengas, ja kenraali osallistui renkaan vaihtoon yhdessä kuljettajan ja Koskisen kanssa. Ihmisiähän nämä kenraalitkin olivat!⁷⁰

Eriytyisen yksityiskohtaisesti mieleen jäivät taistelutilanteet, joissa tuttu esimies kohtasi alaisen. Korpraali Erkki Laasanen kertoo hyökkäyksestä Ylimaan taistelussa:

Me pääsimme jotakin, ehkä kaksataa metriä meillä oli väliä saksalaisten aseisiin, niin meidän komppanian päällikkö, tämä luutnantti Suoniemi, kehotti saksalaisia, antautumaan. [...] Nämä vastasivat hyvin kärkkäästi sieltä takaisin että ei, tule

⁶⁶ Taistelu Ylimaassa käytiin 8.–10.10.1944.

⁶⁷ Uuno Lohela, haastattelu I.

⁶⁸ Uuno Lohela, haastattelu II.

⁶⁹ Reservin sotilasarvo, ei siis ammattiupseeri.

⁷⁰ Mauno Koskinen, *Herrasmiessotaa*, 172–173.

kysymykseenkään antautuminen, ja silloin... kai tässä tuli sitten, myöskin komppanian päällikölle... jotenki mieli että sinne on mentävä väkisin, ja niin me jouduttiin rynnäkköön sitte tähän, suoalueelle [...] ja minä olin äärimmäisenä vasemmalla ryhmäni kanssa ja luutnantti Lavola, oli aivan vieressä me vierekkäin lähettiin juoksemaan siitä yli. [...] Ja tämä, luutnantti sanoi minulle vielä silloin kun lähdettiin etenemään että, koita olla nyt varovainen. Kun näin kauan on pysytty jo hengissä Kannaksen läpimurtotaistelut ja muut että... ettei nyt enää tulis mitään, mitään pahempaa sattuis ja... koitettiin matalana mennä mutta, tosiaan se tulitus oli niin voimakas että sinne oli vaikia lähteä menemään, ja. Jonku kymmenen metriä kun oli edetty sitä niin, tämä luutnantti huusi minulle että... Erkki, minuun sattui. [...] ja kehotti sitten minua että ota joukkue komentoon, koska meillä ei ollu siellä... upseereita, ketään ja että, että koittakaa mennä, perille. Ja näin me lähettiin siitä sitte, etenemään...⁷¹

Laasanen haavoittui itsekin samassa hyökkäyksessä vain minuutteja myöhemmin kuin joukkueenjohtajansa luutnantti Lavola. Taistelussa kaatui, haavoittui tai jäi vangiksi lähes puolet komppaniasta⁷².

Toisekseen alaiset kertoivat usein käsityksiään esimiehistä ja kuvailivat heitä tai heidän luonnettaan. Kuvaukset olivat myös yleensä positiivisia; negatiivisia luonnehdintoja johtajista esiintyi huomattavan vähän. Tämä on linjassa myös RUL:n veteraanitutkimuksen tulosten⁷³ kanssa. Siinä havaittiin, että huonoista johtajista kysyttäessä moni vastaaja oli kirjoittanut kaikkien johtajien olleen hyviä omalla tavallaan. Negatiivisia johtajan piirteitä oli kuitenkin listattu, ja Elmeri Saastamoisen kuvauksessaan eräästä luutnantista käyttämät adjektiivit löytyvät kyseiseltä listalta.

Minä en muista sitä komppanian päällikön nimmeä. Se oikeestaan olj semmonen mies, että tämä ku olj kaikki alistettu pataljoonille nämä jääkärijoukkueet, niin se ei ollu tuttu. [...] Se olj outo luutnantti ja se siinä varmasti tekiki. Minä oon sitä mieltä että semmonen ärhäkkä ja semmonen itseriittonen... ei se oikeestaan, ei se oo hyvä johtaja.⁷⁴

Saastamoinen käyttää sanoja ”ärhäkkä” ja ”itseriittonen”, jotka voidaan melko turvallisesti rinnastaa RUL:n tutkimuksen listalla toiseksi sijoittuneisiin piirteisiin ”turhantärkeä, kopea, öykkäri” ja kahdeksannella sijalla oleviin adjektiiveihin ”itsekeskeinen, itseäs”.

Positiivisissakin esimieskuvauksissa esiintyi samoja luonnehdintoja, joita mainittiin RUL:n tutkimuksen hyvän johtajan piirteissä.

Mahottoman hyvä mies [...] ja minä ihmettelen ku se ois venäläisten taisteluitten aikana niin siellä ensimmäisten... viimesessä ketjussa se pyöri samanlailla ku

⁷¹ Erkki Laasanen, haastattelu.

⁷² Komppanian on armeijan perusyksikkö, koko noin sata taistelijaa.

⁷³ Lindgren 2001b, 164–168.

⁷⁴ Elmeri Saastamoinen, *Herrasmiessotaa*, 197.

rivimiehet ja se ol harvinaista semmonen niin korkee upseer ko pyöri. Että ku ei minäpä en paljo komppanian päälliköitäkään tahtona nähä. [...] Se jäi kaks kertaa mottiinni siellä ja sieltä se toi ihtensä [majuri Olli Laaksonen].⁷⁵

Myös RUL:n tutkimuksessa veteraanit olivat kuvanneet hyviä johtajia sellaisin ilmauksin kuin ”aina mukana, edessä”. Esimerkillä johtaminen ja edestä johtaminen ovatkin myös oman kokemukseni mukaan Puolustusvoimien johtajakoulutuksessa keskeisiä käsitteitä.

Komppanian, päällikön lähetti tuli niinku hulluksi. Se alako siinä aamusta kauheesti heilumhan ja huutamhan ja sano että, nyt pojat hyökätään nin. [...] (Oliko se saanut esimieheltä käskyn?) Eh-hei mittään! Heh, meillä oli, rauhallinen kapteeni se... Oli aivan tos mies ei se mittään, semmosia käskyjä antanu.⁷⁶

Rauhallisuus ja maltillisuus ovat mainittuina hyvän johtajan ominaisuuksien listalla peräti sijalla kaksi. Myös rohkeus ja päättäväisyys, jotka esiintyvät RUL:n tutkimuksen listalla, nousevat esiin muisteluksissa. Haastatteluissa esiintyi kertaalleen huumorintaju, jota ei erikseen mainittu RUL:n tutkimuksen tuloksissa. Tosin tutkimuksessa tarkemmin määrittelemätön ”muu ominaisuus” niputti yhteen valtavan määrän ominaisuuksia, joita veteraanit olivat maininneet harvemmin, mutta kuitenkin toistuvasti, ja huumorintajuisuus on voinut esiintyä myös siellä.

Kaikki esimiehet eivät luonnollisesti jääneet mieleen, eivätkä kaikki haastatellut muistaneet edes omien joukkueenjohtajiensa tai komppanianpäälliköidensä nimiä. Etenkin joukoissa, joissa kokoonpano ja johtajat vaihtuivat tiuhaan, jäivät tuttavuudetkin helposti hieromatta. Kuten Elmeri Saastamoisen ylempänä lainattu kuvaus osoittaa, tuntemattomien esimiesten kanssa ei muodostunut välttämättä luottamuksellista ja toimivaa suhdetta, mikä näkyi molemmin puolin toimimattomana johtamisena.

Ja sitäkään ku mie en... Mejän komppanian päällikkö oli... muistaakseni. Nummi. En, ole varma mutta niinku muistelisin. (Entä joukkueenjohtaja?) En muista tuota... sitäkään mutta yksi Aho oli semmonen luutnantti oli, siinä porukassa ja... Siinä kato ku niitä oli joukkueenjohtajia ne oli upseeria ja [...] siinä aliupseeria oli paljon ja... (oliko tämä joku tilapäisesti koottu porukka?) Oli! (Ahaa, että siinä ei sitte välttämättä kaikkia miehiä tuntenukaan?) Ei! Ei veikkoste ja sitte se oli vaihtuvaa se porukka. [...] Sotankylässä ku lähettiin siviiliin niin se, palautettiin... kaikki miehet entisiin yksiköihin.⁷⁷

Kolmantena tyyppinä kohtaamisesta esiin tulivat myös tilanteet, joissa esimiehen kanssa päädyttiin törmäyskurssille. Johtajathan olivat käskijöitä ja alaisten tuli lähtökohtaisesti totella, mutta toisinaan kaavasta poikettiin.

---

⁷⁵ Elmeri Saastamoinen, puhelinhaastattelu.

⁷⁶ Olavi Lindholm, haastattelu.

⁷⁷ Olavi Lindholm, haastattelu.

Lähdettyämme liikkeelle Rovaniemen kauppalan suuntaan tuli vastaan sotilaita, joilla oli repuissaan ja sotilasvöissään suuria lihapurkkeja. Utelimme heiltä, että mistä noita on löytynyt. [...] Kun lähestyimme purkkivuorta, niin sen päällä seisova vänskä huusi: ”Seis, tänne ei saa tulla. Tämä varasto on varattu!” Sanoi jopa sen yksikön nimenkin. Me tuumasimme. Yhteistä tavaraahan tämä on ja kiipesimme säilykepurkkikasalle. Vänrikki hermostui ja käski sotilaansa meitä ampumaan. Kaverini vetäisivät myös omansa selästä ja sanoi [sic], että ei yksi kolmelle pärjää. Yksinäinen konepistoolimies häipyi sen tien, mutta vänskä yritti meitä potkimalla saada pois. Kun hän yhtä hääteli, niin toinen oli takana kasaa kaivamassa.⁷⁸

Kuvauksesta nähdään, että tietyt asiat katsottiin johtajien, ja varsinkin arvoasteikolla alempien johtajien, määräysvallan ulkopuolisiksi. Tällainen oli Tuntemattomasta sotilaastakin tuttu ”suolten murina” eli nälkä. Jos sotasaaliiksi saatiin ruokaa, se oli taistelijoiden yhteistä omaisuutta, eikä jokin yksittäinen joukkue tai komppania voinut sitä omia. Purkkirosvojen ampuminen kuulostaa myös sangen rajulta ratkaisulta. Se, ettei vänrikki vedonnut esimerkiksi ylempien esimiesten käskyyn, tuntuisi kertovan säilykepurkkien omistusoikeuden perustuvan lähinnä omavaltaiseen päätökseen.

Aina esimiesten syytökset eivät koskeneet yhtä keveitä rikkomuksia. Esimiehenkin aseksi saattoi olla herkässä, mikäli alaisten kuri oli vaakalaudalla.

... Siinä makoilin. Silloin tuli mejän pataljoonan komentaja, huusi JP-kolomosta. [...] Niin se tuli ja käveli vielä vihaisesti minun tykö ja sano, että TIJÄTKÖS SITÄ SOTAPYKÄLÄÄ, sotilain pykälää – en muista, olikohan se ”nelijä-kaks”. Mie, ett’ en tijä enkä tule koskaan tietämäänkään semmosta pykälää! Se pistoolille alako panemhaan kättä näin... Mie vetasin liikkuvat takasin ja ojennin sitä everstiä kohen sen konepistoolin! Mutta sillä lähti äkkiä se käsi pois siitä pisoolikotelolta! Niin se sano, että kun lähetään karkuun! Mie, että miehän en lähe karkuun. Kaikki muut on menneet karkuun, mutta en mie ole lähteny, enkä lähe, mutta ei niille kyllä yksinkhään mithään voi! [...] En mie Hynnistä nähny sen jäläkeen, en ainakaan niin läheltä. Kyllä se kova sotilas oli. Mie olin nuori poika ja muutenki nuoren näkönen. Oisko se katonu, että tuo on niin poikanen? Oisko se yrittäny vähän säikäyttää? Mutta siinä säikäyttäjä säikähti itte!⁷⁹

Tämä kuvaus liittyy pidempään kertomukseen, jossa kertoja Olli Hoppula oli komppaniansa mukana hyökkäyksessä jossain vaiheessa Ylimaan taistelua, mutta joukko perääntyi ilmeisesti ilman käskyä ja sekasortoisesti. Hoppula oli jäänyt yksinään kesken pakenemisen asemaan suolampareen laitaan ja kertoi tuhonneensa siihen saksalaisen konekivääriryhmän, joka oli seurannut pakenevia suomalaisia ja alkanut valmistella tuliasemaa. Tämän jälkeen Hoppulakin oli pötkinyt pakoon, kun kävi ilmi, ettei paikalla ollut enää muita. Karkuruus oli vakava syytös. Hynnisen kohtaaminen tämän jälkeen on ollut varmasti kuohuttavaa, sillä mies on kokenut esimiehensä syyllistävän häntä

---

⁷⁸ Luiri 1994, 300–301.

⁷⁹ Olli Hoppula, *Herrasmiehistä*, 150.

pelkuruudesta. Omasta mielestään Hoppula tuskin ansaitsi tulla syytetyksi, olihan hän toiminut itseasiassa koko lailla rohkeasti.

3.2 Upseerit ja johtaminen

Upseerien muisteluissa esiintyi tavallisemmin omaa johtamista koskevaa kuvailua ja pohdintaa, tai joitain yksittäisiä johtamistilanteita. Kohtaamiset yksittäisten alaisten kanssa nousivat esille harvemmin, kun taas joitain ylempien esimiesten kohtaamisia muisteltiin, kuten esimerkiksi edellä mainittu kertomus luutnantti Koskisen ja kenraali Puroman yhteisestä automatkasta osoittaa. Kapteeni Aapo Repo kertoi myös pyydettyä käsityksensä kenraali Ruben Laguksesta, mutta se pohjautui enemmän yleiseen käsitykseen, eikä niinkään henkilökohtaisiin muistoihin. Hänen mukaansa Lagus piti esikuntansa tavallisesti hyvin lähellä etulinjaa, usein liiankin lähellä niin korkean tason johtajaksi.⁸⁰ Lapin sodassa kuitenkin jopa Suomen marsalkka Gustaf Mannerheim antoi palautetta panssarikenraalille, että hänen esikuntansa sijaitsi liian kaukana taisteluista, mikä häiritsi tilanteenmukaista reagointia.⁸¹

Johtamistilanteet, jotka muisteluissa nousivat esiin, liittyivät sekä taisteluihin että niiden ulkopuoliseen aikaan. Taistelutehtävien osalta pohdittiin esimerkiksi Lapin sodan alkupäivinä komentoketjun eri tasoilla annettujen käskyjen suhteita ja miesten tulkintaa niistä. Kapteeni Aapo Repo kertoo tapauksesta Pudasjärvellä, kun komentajalta oli annettu käsky olla antautumatta neuvotteluun tai sovitteluun vihollisen kanssa ja kohdella saksalaisia, kuten vihollista oli aina ennenkin kohdeltu:

Täytyy myöntää, että miehet olivat ehkä liiankin herkkiä... siis... taistelemaan. [...] Annoin siinä ryhmityksen jälkeen käskyn että ”annan itse käskyn tulen avaukseen”. Mutta nyt kävi niin [...] että tietä pitkin ajoi saksalainen moottoripyörä sinne mottiin [...] Ja siinä tien lähellä oleva mies tietysti huusi pysähtymistä [...] Ne eivät reagoineet sitä, ja se aukaisi konepistoolitulen, tähän moottoripyörään.⁸²

Miehet siis noudattivat tilanteessa ylempää annettua käskyä, ja sivuuttivat päällikkönsä antaman tilannekohtaisen ohjeen. Tulkittiinko käskyt ristiriitaisiksi ja päätettiin toimia korkeamman tason ohjeen mukaan? Pari päivää myöhemmin aseet lauloivat jo eri tahtiin, ja luutnantti Aarne Nikkilä muistelee Petäjäsalmen⁸³ koukkauksen aikana johtamistilannetta Luolavaaran taistelussa.

---

⁸⁰ Aapo Repo, ryhmähaastattelu.

⁸¹ Ahto 1980, 240.

⁸² Aapo Repo, ryhmähaastattelu.

⁸³ Ks. LIITE 2, Ryhmä Laguksen reitti Rovaniemelle.

Muistan kyllä aika tarkkaan sen koko homman. Se Petäjän koukkaus, joka me tehtiin, JP3, siinä Venesojahan oli siis Rovaniemen suuntaan ja sitten meitä oli kaks, 2.K ja 3.K, me hyökättiin siihen saksalaisten tykkipattereiden taakse. Me yllätettiin ne täydellisesti siellä. Minä olin hyökkäämässä justiin siihen tykkipatterille, mutta siinä oli nuoria poikia niin paljon mulla matkassa, ja ne eivät seuranneetkaan! Me jäätiin ja onneksi! Todennäköisesti olis tapatettu itemme...⁸⁴

Nikkilä komppanian päällikkönä taisteli siis etulinjassa muiden mukana ja johti esimerkillään, mutta nuoret täydennysmiehet eivät rohkaistuneet seuraamaan johtajaansa. Saksalaisilla oli paikalla voimakas miehitys, joka ehti aseisiin, ja moni suomalaisista oli ensimmäistä kertaa mukana taistelussa. Samassa taistelussa oli ryhmänjohtajana Nikkilän alaisuudessa muuan tuleva ministeri Heimo Linna.

Tämä Nikkilän lausunto kertoi minulle kaiken, jota olin etsinyt yli 60 vuotta. Minä esimieheni käskyä tinkimättömästi toteuttavana toisen joukkueen ryhmänjohtajana syöksyin vielä kerran kohti tykkipatteria Nikkilän komennuksesta, mutta muut eivät enää lähteneet. Syöksyessäni pudotin rumpulippaan konepistoolistani ja huomattessani, kuinka lähellä olen saksalaisia, tekeydyin valekuolleeksi. [...] Kun tässä tilanteessa ymmärsin tekeytyä valekuolleeksi ja jäädä liikkumattomana makaamaan, oli se pelastukseni. Pienikin liikahdus saksalaisten sotilaiden silmien edessä olisi siirtänyt minut kaatuneiden joukkoon ja makaisin seulaksi ammuttuna kotipitäjäni sankarihaudassa.⁸⁵

Tämä muistelu on otsikoitu Linnan kirjassa sanoin ”Se Ranuan kivi ei unohdu”. Sanamuoto on hiotumpi, kuin haastatteluaineistoissa, ja tämä muistikuva on myös muovautunut *Herrasmiessodan* sivuilta luetun, juuri saman Nikkilän kertomuksen vaikutuksesta, jonka olen itsekin lainannut tähän yläpuolelle. Linna ei muistanut, mikä oli saanut hänet syöksymään niin hurjapäisesti saksalaisten asemia vastaan, mutta sen hän muisti, että konepistoolin lipas oli jäänyt matkalle, ja että hän värjötteli pitkään tietyn kiven vieressä kuollutta teeskennellen.⁸⁶

Sekä upseerin että aliupseerin mieleen on jäänyt, että alaiset eivät seuranneet heidän esimerkkiään. Nikkilän muistelu osoittaa, ettei hän ole alaisilleen asiasta katkera, vaan päinvastoin pikemminkin tyytyväinen näiden järkevään reagointiin ylivoimaisessa tulituksessa. Hän arvioi, että Luolavaarassa olisi syntynyt huomattavasti enemmän ruumiita, jos rynnäkkö saksalaisten aseisiin olisi tehty väkisin.

Käskyjen ohella myös taistelun aikaista kommunikaatiota ja yhteispeliä muisteltiin. Tämä tapahtui kahden samassa yksikössä olleen upseerin ryhmähaastattelussa, joten oli varsin luontevaa, että he muistelivat yhteisiä sotakokemuksia. Ylimaan koukkauksessa

---

⁸⁴ Aarne Nikkilä, *Herrasmiessotaa*, 53.

⁸⁵ Linna 2006, 27.

⁸⁶ Ibid.

luutnantti S.V. Nieminen oli kärkeijoukkueen johtajana kapteeni Aapo Revon komppaniassa, ja kertoo, kuinka onnistui oikea-aikaisella lähettikommunikaatiolla organisoimaan muiden joukkueiden tehokkaan suojatulen, jonka aikana hänen joukkueensa pystyi vetäytymään vaikeasti ylitettävän puron taakse. Saksalaisten asemat olivat täällä osoittautuneet niin vahvoiksi, ettei niiden valtaaminen onnistunut.⁸⁷

Kapteeni Repo kertoo, että Ylimaan raskaan taistelun jälkeen hänellä oli kova huoli miestensä muonituksesta, sillä sissimuona oli jo vähissä, ja ponnistukset olivat olleet kovia. Hän antoi käskyn ampua poron, ja sattumalta paikalla oli ollut ranualaiseen paliskuntaan⁸⁸ kuulunut promies, joka oli välittömästi ilmoittanut, että hän valtuuttaa kaadon ja ilmoittaa siitä paliskuntaan. Poro oli kaadettu, ja kun sitä oltiin raahaamassa suolta metsään, matkalta löytyikin kaksi taistelussa kuollutta poroa. Näin saatiin väsyneille miehille juhla-ateria.⁸⁹

Rintamaupseerien muisteluksissa johtaminen nousee siis esiin oman toiminnan reflektointina. Etenkin ratkaisut, joilla oli merkitystä joukon selviytymiselle, haluttiin haastattelutilanteessa kertoa. Tämä kertoo siitä, että oman johtamisen merkitys joukon toiminnalle tiedostettiin ja sen vaikutuksia oli pohdittu myös sodan jälkeen.

4 YSTÄVÄSTÄ VIHOLLISEKSI – VAIKEAT VALINNAT

Vihollisuudet saksalaisten kanssa eivät suinkaan alkaneet sen sileän tien, kun aselepo Neuvostoliiton kanssa solmittiin ja varsinaiset rauhanneuvottelut aloitettiin. Kuten edellä on kerrottu, aluksi saksalaisten kanssa neuvoteltiin ja oma eteneminen sopeutettiin saksalaisten vetäytymisvauhtiin niin sanotussa ”syysmanööverissä”. Syys-lokakuun vaihteessa sota sitten syttyi. Torniossa se tapahtui kertarysäyksellä, vaikka joitain käynnistymisvaikeuksia sielläkin ilmeni.⁹⁰ Pudasjärven seudulla välit viilenivät usean päivän aikana hiljalleen, ja lokakuun toisena päivänä Petäjäsalmissa käytiin jo kiivastakin taistelua.⁹¹ Kuitenkin muuttuneesta tilanteesta aiheutui sopeutumisasikeuksia, jotka näkyivät haluttomuutena ja hämmennyksenä. Tässä luvussa

---

⁸⁷ S.V. Nieminen, ryhmähaastattelu.

⁸⁸ Alueellinen poronhoitoyksikkö. Ks. tarkemmin esim. www.paliskunnat.fi → poronhoito → paliskunnat.

⁸⁹ Aapo Repo, ryhmähaastattelu.

⁹⁰ Halsti 1980, 58, 64–74. Halsti kertoo useammasta saksalaisten yrityksestä avata neuvottelut, sekä kuningas alkoholin vaikutuksista armeijan toimintaan, kun Tornion viinavarastot ryöstettiin.

⁹¹ Ks. LIITE 2, Ryhmä Laguksen reitti Rovaniemelle.

käsittelen muisteluissa esiintyneitä viitteitä ilmiöstä. Johtaminen toimii edelleen linssinä, jonka läpi näitä ristiriitoja tarkastellaan.

4.1 Upseereilla vaikeuksia sopeutua

Syysmanööveriaikana laukauksia ei vaihdettu, vaan neuvotteluja käytiin asevelihengessä, ja samalla vaihdettiin lahjoja, kuten alla olevassa muisteluksessa käy ilmi. Tilanne alkoi muuttua, kun valvontakomission upseereita ilmaantui suomalaisiin esikuntiin:

Ennen Puolankata olj sillä lailla [...] majuri ajo oikeeta rajetta tämä, Olli Laaksonen ja, minä vasenta rajetta ja minä olin eelimäisenä ja majur olj eelimäisenä. Ja siinä kun se tukki olj pantu poikki niin se san että nyt on ehkä tässä miehitys että olkooa pojat tässä hän käöpi kahtomassa ja, niinhän se sitte huuti, minut sinne, tunnustelijaryhmän, sinne luokseen ja ne tupakka-askit jokkaikaiselle ja Lipper-nimisiä muistaakseni tarjosivat ja... Ja majur jäi sinne sano että menkeehän pyöriellenne ja, sitte se ite tuli, konjakki siitä pölähteli ja kenttäpulloa se taputti tuohon... kenttäpullon piälle että konjakkia varmaan olj sielläki [...] Niin majur tuumas että tämä se ois hyvvöö sottoo, kun... ei tämän kummempata, tuhho tässä tehtäs ku tällä lailla – vain tämä ei suata palijon jatkua. Ja siitähän se alako sitten puhua se venäläisten majuri.⁹²

III armeijakunnan 30.9.1944 antama käsky oli yksiselitteinen. Etenemistä oli jatkettava erityisen tarmokkaasti, ja kiertoliikkeillä oli pyrittävä saamaan vankeja ja tuhoamaan taikka ottamaan saaliiksi vihollisen kalustoa.⁹³ Lukuisat veteraanien muisteluksissaan antamat lausunnot osoittavat, että entisen aseveljen kimppuun käyminen oli tehtävä, joka oli helpompi käskää kuin toteuttaa.

Ryhmä Laguksen runkona toimineista joukoista 6.D oli sotinut jatkosodassa Sallan rintamalla saksalaisten kanssa. Osa upseereista ja miehistön jäsenistä oli solminut ystävyysuhteita saksalaisten puolelle, eikä niistä tullut heti käskemällä loppua. Wolf Halsti, joka johti Tornion maihinnousun kärkenä toiminutta jalkaväkirykmentti⁹⁴ 11:tä (JR11), kertoo muistelmissaan, että miehistön suhtautuminen saksalaisiin ennen sodan alkua oli lähinnä passiivista. Upseerit olivat keskimäärin kielitaitoisempia, joten heidän suhteensa saksalaisiin olivat monesti läheisemmät, mutta pohjimmiltaan samankaltaiset kuin miehistöllä. Saksalaisten fasistista ja rasistista ideologiaa vierastettiin, ja Aapo Revon mukaan saksalaiset käyttäytyivät aseveliaikanakin ylimielisesti ja pitivät

---

⁹² Elmeri Saastamoinen, puhelinhaastattelu.

⁹³ Kaakinen 1944, 21. Kirjassa on valokuva salaiseksi leimatusta, alkuperäisestä käskystä III armeijakunnan komentajan, kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuon ja esikuntapäällikkö everstiluutnantti T.V. Viljasen allekirjoittamana.

⁹⁴ Rykmentti on suurehko joukkoyksikkö, joka koostuu yhden aselajin taistelijoista, ja vaatii erilliset tukijoukot (esim. huolto ja tykistö).

suomalaisia alempiarvoisina ihmisinä.⁹⁵ Uuno Lohela kertoo, että Sallan rintamalla sattui suomalaisten ja saksalaisten kesken myös aseellisia välikohtauksia, joissa ei kuitenkaan sattunut vahinkoja. Nämä olivat seurausta kielivaikeuksista johtuneista väärinkäsityksistä, kun puolin ja toisin ei tunnustettu tunnussanoja.⁹⁶ Saksalaisten sotilastaitoihin suomalaisissa oloissa suhtauduttiin väheksyen. Kuitenkin myös sekä 6.D että JR11 olivat taistelleet saksalaisten rinnalla venäläisiä vastaan, ja heitä yhdisti tietynlainen taistelutoveruus.⁹⁷

Tämähän olj tämä kuudes divisioona, JR kolomekytä kolome ja JR kakstoista, nämä olj ollu hyökkäyksessä sillon Sallaan saksalaisten yhteisrintamalla, niin nämähän olj vähän ku aseveljiä, et olj hirveen vaikee oikeestaan näihen keskenään ruveta tappelemaan.⁹⁸

Justiin ku lokakuu alako, niin sillon Kurenalasesta lähettiin etenemmään. Lagus mänj eiltä ja sieltä alako sitte kuulua jo konetuliassihin iäniä. Myö harmiteltiin! Meill ol esmerkiks kapteeni Railio [...] niin hää olj hirveen harmissaan ja noitu ja kävelj siinä, että pilasivat tään sotan!⁹⁹

Toiveissa oli aluksi päästä koko Lapin sota läpi ilman suurempia taisteluita, ja pettymys oli tietysti suuri, kun tämä haave kaatui. Vielä voimakkaampi tunneside tuntui vallitsevan rintamaupseerien välillä, kuten Halstikin arvioi. Veli Arrelan mukaan apua tunnon tuskiin haettiin esimerkiksi kokeneemmilta:

Varsinkin meidän nuorempien upseerien [...] oli vaikeata sopeutua tilanteeseen [...] Kun ratkaisun teko oli vaikeata, niin kysyimme rehellisesti neuvoa viisaammilta. Eräs vanha kokenut pataljoonan komentaja, joka muutamaa päivää myöhemmin traagisissa olosuhteissa kaatui, antoi meille tehokkaan ohjeen. Käski mennä komentotoimiston vääpelin puheille ja pyytää nähtäväksi sotilaspassin. Siitä käski lukea valan kaavan, ja jos tämän lukeminen ei anna ohjetta, niin enempää hän ei kykene auttamaan. Teimme työtä käskettyä [...] eikä taistelu saksalaisia vastaan tämän jälkeen aiheuttanut mitään ongelmia.¹⁰⁰

Kaikki upseerit eivät kuitenkaan sopeutuneet koskaan kunnolla tilanteen muutokseen. Osa heistä sai siitä hyvästä jättää johtotehtävänsä, kuten kävi Petäjäsalmen koukkauksen alla, kun ”oikea sota” alkoi.

Tuli kolomannen pataljoonan komentaja, majuri [everstiluutnantti] Hynninen. [...] Kyselee: ”Missä on teidän komppanian päällikkö?” Siinä pojat sitte sano, että hän lähti päivällä neuvotteleen tonne naapurin puolelle eikä oo takasi kuulunu. Majuri hurjistui: ”Ja heti pari miestä hakeen sieltä sitä komppanian päällikkö!” Näin

---

⁹⁵ Aapo Repo, haastattelu.

⁹⁶ Uuno Lohela, haastattelu.

⁹⁷ Halsti 1980, 13–15.

⁹⁸ Elmeri Saastamoinen, *Herrasmiessotaa*, 47.

⁹⁹ Elmeri Saastamoinen, *Herrasmiessotaa*, 34.

¹⁰⁰ Veli Arrela, *Herrasmiessotaa*, 23.

komppanian päällikkö sieltä tuli sitte ja oli pikku ”tujussakin” siinä. [...] Sitte tämä kapteeni Lehtinen häipy sen jälkeen, tiedä sitten, mihin lähti.¹⁰¹

Lehtinen vapautettiin tehtävästään komppanian päällikkönä ja tilalle tuli luutnantti Hakala.¹⁰² Uuteen tilanteeseen ei kerta kaikkiaan enää sopinut tällainen veljeily vihollisen kanssa. Olavi Venesoja kertoo Hynnisenkin olleen sittemmin pidätettynä, kun hänen epäiltiin antaneen saksalaisille aikaa vetäytyä ja välttää näin internointi.¹⁰³

Myös Petäjän koukkauksen ja sitä seuranneen Luola- ja Laivavaaran taistelun aikana ilmeni ristiriitoja lojaliteetin suhteen. Eräs Saksan SS-joukoissa aiemmin taistellut vänrikki Ilkama loikkasi häikäilemättömästi saksalaisten puolelle.

Siinä vänrikki Ilkama, se oli konekiväärijoukkueen johtaja, meni siinä sakemanniin puolelle. Siinä juoksi minun rinnallani. Mun rinnaltani se meni joka tapauksessa, häipyi sinne sakemanniin puolelle. Mitään sanomatta! Painu siitä vaan! [...] Hän oli SS-miehiä.¹⁰⁴

Ilkama palasi vielä takaisin suomalaisten puolelle varsinaisen taistelun tauottua kuultuaan saksalaisilta erään moottoripyörälähetin jääneen mahdollisesti vangiksi. Kapteeni Venesojan johtama komppania olikin saanut kiinni kyseisen lähetin, joka oli ajanut ilmeisen yllättyneenä suomalaisten asemien eteen. Lähetiltä saatiin arvokas sotasaaliskartta, johon oli merkitty saksalaisten suunnitellut viivytyksasemat ja -aikataulu pitkälle pohjoiseen. Ilkama oli päätenyt Venesojan sektorille noihin aikoihin, ja saksalaisvanki pääsi pälkähästä, vaikka kartta jäikin suomalaisten haltuun.

Hää pääs karkuun, joo! Ja meni vielä meiltä yhden vänrikki Ilkaman kanssa yhdessä. Ilkama oli konekiväärikomppanian vänrikki ja hän oli loikannu sieltä jo pois omalta... ja sattumalta harhautunu siihen meikäläisen luo. Hää ku ol SS-miehiä, niin osas hyvin saksaa, niin mie käytin häntä siinä tulkkina. Sitten ku tuli kahinaa, että tuli vähän kovempi paikka, niin silloin ne piru karkas molemmat! Mutta karttalaukku oli mejän!¹⁰⁵

Venesoja itsekin joutui tekemään hankalan valinnan, sillä saman koukkauksen lopputuloksena oli kahdeksan otettua vankia. Hynnisen komentopaikalle oli jo mennyt tieto, että vankeja oli saatu, mutta määrä ei ollut tarkoin tiedossa.

Siihen tilanteeseen liitty semmosia arkaluontoisia asioita. [...] sanotaan nyt ihan tässä: Kun siellä Ranualla saatiin kaheksan vankia, niin oli surullinen tilanne. [...] Siinä matkan varrella tuli sitte yks saksalainen pyytämään, että he on Nürnbergistä kotosin ja heillä on perheet siellä ja muuta ja tietää, mikä on tilanne, että jos laskisin heijät menemään. Ottaen sen aikaset olosuhteet huomioon [...] ei se niin luotettu ollu

---

¹⁰¹ Kauko Harjunen, *Herrasmiehistoa*, 51.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Olavi Venesoja, *Herrasmiehistoa*, 57.

¹⁰⁴ Arne Nikkilä, *Herrasmiehistoa*, 53.

¹⁰⁵ Olavi Venesoja, *Herrasmiehistoa*, 56.

se koko omakaan porukka – niin tässähan ois ollu oma henki vaarassa! [...] Siellä kun pitkässä letkassa kulettiin ja kaverit väsy, niin sakemannit oli melkein viimesinä, niin mie näytin sopivassa hetkessä: ”Tuosta poikki!” Kolome sai lähtee! Loput vietiin sitten Hynniselle komentopaikkaan.¹⁰⁶

Kuten muisteluksista käy ilmi, ristiriitatilanteita ilmeni, ja alkuvaiheessa kävi varsin helposti niin, että aseveljeys vei vielä voiton velvollisuudesta, joka tuntui varmasti monen mielestä olevan enemmän Neuvostoliiton kostonhimon kuin isänmaan edun sanelema.

4.2 Ylimaan taistelu: epävarmuutta ja outoja sattumuksia

Ranuan kirkonkylältä Rovaniemen suuntaan menevä tie kulkee Portimon¹⁰⁷ kohdalla kapeaa järvikannasta myöten. Siinä lähistöllä, Ylimaaksi kutsutulla alueella käytiin ”Lapin sodan taktisesti mielenkiintoisin taistelu”¹⁰⁸. Se myös viimeistään osoitti ryhmä Laguksen taistelijoillekin, ettei Lapin sota ollut mikään erityistapaus ja ”herrasmieksota”, vaan raaka ja verinen yhteenotto siinä missä muutkin sodat. Tappiot olivat suuret molemmin puolin.¹⁰⁹

Kuitenkin veteraanien muisteluista on tulkittavissa, että ainakin suomalaisten puolella oli edelleen ilmassa epävarmuutta sodan todellisesta luonteesta. Uno Lohela kertoo Ylimaan koukkausretkestä:

Me lähettiin sieltä ja, mentiin sitten Suhankoon niin siinä ensimmäiset saksalaispartio tuli meitä vastaan. Me otettiin pikkusen takasi ja ilmotettiin tietenki herroille että... mitä nyt tehhään, että täältä jo kaverit tullee vastaan. No, ne sano että menkää kahta puolen tietä... piiloon että ku, jos ne tullee niin otetaan ilman laukauksia, vangiksi ne. Mutta ne onneksi siitä palasivat takasin. Saikohan ne nyt sitte vihjettä?¹¹⁰

Se, että saksalaisia kohti ei avattu tulta, on taktisestikin järkevää tilanteessa, jossa pyrkimys on koukata vihollisen sivustaan tai selustaan ja saada aikaiseksi motti. Huomaamaton lähestyminen on elintärkeää. Mielenkiintoista on se, että Lohela nostaa esiin mahdollisuuden, että joku olisi vihjannut saksalaisille väijytyksestä. Mikäli näin tapahtui, vihollisuuksia ei vielä pidetty todellisina, vaikka taisteluitakin oli jo käyty. Vaikka varoitusta ei olisikaan annettu, pelkkä ajatuksen esiin tuleminen kielii suomalaisten puolella vallinneesta epävarmasta suhteutumisesta. Tuskinpa kukaan piti

---

¹⁰⁶ Olavi Venesoja, *Herrasmieksotaa*, 56. Tässä kohtaa lienee paikallaan mainita, että Venesoja antaa Kaakiselle erikseen luvan julkaista teon: HK: ”Saammeko nyt kirjassamme kertoa vapautetuista vangeista?” ”Kyllä mie oon sitä mieltä, että tuon pystyy kertomaan jo. Olosuhteet oli silloin vähän toiset. [...] Ilman muuta, pieniä tekijöitähän me oltiin”.

¹⁰⁷ Ks. LIITE 2, Ryhmä Laguksen reitti Rovaniemelle.

¹⁰⁸ Ahto 1980, 244; Käkälä 2004, 217.

¹⁰⁹ Käkälä 2004, 216; Kaakinen 1994, 153-154; Kaakinen 2009, 35-38.

¹¹⁰ Uno Lohela, haastattelu I.

jatkosodassa tarpeellisena varoitella venäläisten partioita ansaan joutumisesta. Todennäköisesti partio kääntyi itseksensä, sillä myöhemmin Lohela jatkaa:

Mäelle sitte noustiin niin me huomattiin että siinä on saksalaisten majotus. Ne saksalaiset syöskenteli siinä marjoja siinä. Niin pojat sano taas että, mitä nyt tehään ja, meille annettu luppa ennen ampua ennen ku saksalainen ensinnä ampuu.¹¹¹

Saksalaiset eivät siis olleet saaneet majoitusalueelleen ennakkovaroitusta lähestyvistä suomalaista. Vaikka aiemmin tavattu saksalaispartio olisi saanut varoituksen suomalaisilta ja tästä iloisena palannut tukikohtaan, tuskin he olisivat jättäneet mainitsematta, että korvessa eteni suomalaisosasto omaan sivustaan. Kyllä saksalaiset olisivat olleet valppaampina ja vartioineet ryhmitystään puolukansyönnin sijaan. Sen sijaan käsky olla tekemättä aloitetta ei välttämättä enää tässä vaiheessa ole tulkittavissa yksinomaan pelkäksi varovaisuudeksi. Jos oli tarkoitus yllättää vihollinen, paljastumisen riski kasvoi koko ajan, jonka osasto vietti hissukseen ryhmityksen läheisyydessä. Toki on mahdollista, että tämä määräys koski vain etummaisista miehiä.

Enää vähän myöhemmin epävarmuudelle ei ollut sijaa, sillä todellinen sota realisoitui. Kuten Erkki Laasanen muisteluksesta ylempänä kävi ilmi, saksalaisille annettiin vielä taistelun aikanakin mahdollisuus antautua, mutta nämä eivät siihen suostuneet. Sen jälkeen puhuivat pelkät aseet.¹¹²

Saksalaisten järkkymättömyyden täytyi olla suuri muutos suomalaisille. Tähän asti koukkauksia oli tehty useita ja Petäjäsalmea lukuun ottamatta saksalaiset olivat yleensä ennättäneet tuhota sillat ja rummut ja luikkia tiehensä tehden koukkausryitykset tyhjäksi. Ylimaassa saksalaisilla ei ollut aikomustakaan irtautua. Ensinnäkin täällä olivat asemissa eri joukot kuin suomalaisten edellä vetäytyneet: nämä olivat Vuoristojäkäriyrykmentti 218:n levänneitä sotilaita, kun aiemmin oli ajettu takaa Vuoristojäkäriyrykmentti 206:ta. Toisekseen saksalaisten tehtävä oli viivyttää suomalaisia Rovaniemen eteläpuolella lokakuun 12. päivään saakka, jotta Tornion suunnasta irtautuvat joukot ja kalusto ehdittäisiin kuljettaa Lapin pääkaupungin läpi pohjoiseen kohti Norjaa. Ylimaassa viivytystä oli määrä jatkaa lokakuun 9. päivän iltaan saakka. Suomalaisisten tilannearvio ja sen mukainen toiminta perustui oletukseen, että saksalaiset yrittivät kiireen vilkkaa perääntyä, kuten tähänkin saakka.¹¹³

---

¹¹¹ Uno Lohela, haastattelu I.

¹¹² Erkki Laasanen, haastattelu.

¹¹³ Ahto 1980, 232–235, 239.

Ylimaan taistelun jälkeen ei kellään ollut enää epäselvyyttä tilanteesta. 7.–9.10. kestäneen taistelun päätteeksi suomalaisten rintamavastuu vaihtui, ja lepovuorossa ollut 6.D:n JR33 siirtyi keulaan. Miehet näkivät Ylimaan kohdalla omat kaatuneet pinottuina tien varteen, ja heille oli selvää, että saksalaisten kanssa ei enää neuvoteltaisi.

Siinä oli 68 raatoa, kaikki suomalaisia! Ja hevosia tuli vastaan ja sitte oli saavi siinä yhdessä kärryssä, niin minä sanon, että mitä sitä tuolla saavilla ajetaan? Ne sano, että siinä on miinaan mennyt mies. Se oli hajonnu niin pahasti, että se oli pantu saaviin. Ja siinähan ne sano, että siinä toista sattaa Laguksen miestä meni.¹¹⁴

Takaa-ajo jatkui, ja omituisia sattumuksia mahtui edelleen mukaan. Voisi kuvitella, että kaikki neuvottelumahdollisuudet oli jo menetetty. Niin näytti olevankin, sillä eräs suomalainen majuri Kiiveri kaatui saksalaisen partion väijyttämänä ajaessaan pyörällä suomalaisten kärkeen.

Ku jonku matkaa mentiin, niin tämä [...] Kiiveri [...] niin mie huusin, että antakee pojat [...] tietä! Se Kiiveri ajo, polki. Ja se sano että kyllä hän tästä pääsee! Ja pikkusen matkaa meni, niin silloin se tuli sarja sieltä ja siihen se putosi sitte.¹¹⁵

Tämä tapahtui ennen kuin saavuttiin Taipaleen kylään, jossa saksalaisten oli tarkoitus viivyttää vielä kerran suomalaisia ennen Rovaniemeä. Saksalaiset osoittivat, ettei ollut enää aikomus antaa varoituslaukauksia. Elmeri Saastamoisen kertoman mukaan vielä tämän jälkeenkin olisi ollut mahdollista katkaista tie ja täyttää valvontakomission vaatimuksia ja kiusata saksalaisia:

No siitä Palovaarasta lähetettiin ja pahlattiin syvänmuata sitte sitä mehtiä sinne Kivitaipaleen tuntumaan, tälle puolen sen Kivitaipaleen peltoin. Ja siinä [...] silloin joukkueen johtaja kysy, että ”käsi ylös, katkastaanko tie?” Ja silloin mänj saksalaisia, hirveet moottoroitit porukat jyrästi siinä mänemään, niin sano, että ”pannaan sitte korvikkeet tulelle”. [...] No, se tappelu jätettiin siihen ja myö ruvettiin korvikkeen keittoon. Ja ensimmäinen pataljoona olj mejän jälessä tulossa, niin KYLLÄ KAI TÄMÄ YHTEISTOIMINTAA OLJ? KYLLÄ! [...] sille olj käsky annettu varmaan, että tuota näin tehä. Kyllä se luutnantti olj niin pätevä sotilas...¹¹⁶

Taipaleen kylän edustalla tapahtuneeseen saksalaisten päästämiseen saattoi hyvinkin olla syynä enemmän halu säästää omia miehiä, kuin ystävällisyys saksalaisia kohtaan. Ahto toteaa tutkimuksessaan, että koko Lapin sotaa leimasi suomalaisten puolella pyrkimys säästää verta, minkä saksalaiset kokivat osoittavan suomalaisilta suurta innottomuutta ja haluttomuutta koko sotaan.¹¹⁷ Käsky saattoi siis hyvinkin tulla myös ylempää, mutta

¹¹⁴ Toivo Impiö, *Herrasmiehistoa*, 175.

¹¹⁵ Olavi Londholm, haastattelu.

¹¹⁶ Elmeri Saastamoinen, *Herrasmiehistoa*, 195.

¹¹⁷ Ahto 1980, 210.

tätähän ei voida käytettävissä olevien lähteiden valossa todistaa. Valvontakomissiolla, siis venäläisillä upseereilla, oli pääsy kaikkiin asiakirjoihin kaikissa esikunnissa, joten tämän tyyppisiä tapahtumia ei kirjattu mihinkään.

Kivitaipaleessa tehtiin jälleen myös suurempi koukkaus kuin edellä kuvattu, hyvin pitkälti samaan tapaan kuin Ylimaassa, ja tarkoituksena oli motittaa saksalaiset ja ottaa vankeja. Suomalaisten joukossa oli yhä saksalaismielinen upseeri, joka loikkasi heidän puolelleen ja vei mennessään myös tiedon suomalaisten taistelusuunnitelmasta. Kyseessä oli kapteeni Railio, joka on jo kerran mainittu eräässä muisteluksessa manaamassa hyvän sodan pilaamista. Hänen ansiostaan saksalaiset tiesivät tismalleen, mihin suomalaisten koukkaus tulisi, ja tekivätkin ryhmitysmuutokset, jotka olisivat johtaneet suomalaisten tuhoon, jollei Rovaniemeltä olisi tullut käskyä irtautua välittömästi. Kaikesta vastustelustaan huolimatta saksalaiset joutuivat lähtemään ja jättämään vain Vuoristotiedustelupataljoona 99:n (Vuor.Tied.P.99)¹¹⁸ suojaamaan irtautumista.

Suomalaiset saivat tuhoon tuomitun VuorTiedP.99:n mottiin, mutta välittömästi, kun vetäytyvät saksalaisjoukot saivat tästä sanan, he muuttivat suuntaansa ja palasivat vapauttamaan tovereitaan.

Ne Rovaniemeltä alko ampuun meitä. [...] Sitten ne hyökkäs se koukkausporukka meitä vastaan. Siinä meni mejän pataljoonan komentajaki, kaatu siinä. [...] tää majuri vaan – se oli tyrvääläinen majuri Ojala – sano ett’ei muuta, ku nyt pojat eteenpäin vaan, että nyt tapetaan sakemanneja! Siinä samassa se sai luodin sitte ottaansa ja siihen se jäi! [...] Mä lähin sinne itään päin sitä Nummen Simoa hakemaan. Mä olin nousemassa semmosta rinnettä siinä ylös, niin saksalaiset sieltä huusi, että HALT! Semmonen saksalaispartio osu kohdalle! [...] Sen verran mä sitte kuulin, ett’ se toinen – se oli se kersantti – sano. ett’ ammutaanko heti? Sitte tää upseeri, se katto tarkasti ja sitte se sano mulle, ett’ BIST DU MATI? – Jawohl! mä sanoin tietysti, ja sitte se pani niitten piiput alaspäin. Se oli nimittäin [...] ollut tuolla Tuusulassa, siellä [...] Winterkriegs-kurssilla. Me opetimme niille talvisodankäyntiä ja mä olin tulkkina siellä silloin. Tää kaveri vaan sano, ett’ mene äkkiä – schnell in den Wald!¹¹⁹

Tilanne on ollut selvästi sekava, sillä Matti Wiikerin muistelusta käy ilmi, että suomalaiset kuvittelivat Rovaniemen suunnasta iskeneiden saksalaisten apujoukkojen olleen motista koukkanneita pakolaisia, jotka avasivat sitten muille tien irtaumista varten. Kaiken sekasorron keskellä löytyi vieläkin ystävyyttä yli rintamalinjojen, ja tuttu saksalaisupseeri päästi yksinäisen entisen aseveljen menemään. Eivätkä suomalaisetkaan viitsineet käyttää kaikkia tilaisuuksia hyväkseen:

---

¹¹⁸ Pataljoona on komppanioista koostuva yhden aselajin joukkoyksikkö. Koko noin 400–700 sotilasta.

¹¹⁹ Matti Wiikeri, *Herrasmiessotaa*, 236–237.

Rovaniemen suunnasta ku... Sitten ku päivä valkeni. Niin sieltä tuli niille apuvoimat. [...] Ja silloin nämä Rovaniemen suunnan ketju nin se... häipy helevetin... karkuun. Niin. Ja sitte mei, minun kom... sitte meiän komppaniastaki, minun ryhmästäki tuota niin. Poikia lähti. Net paino sen... net kiersi takasin sinne Taipaleen kylän toiselle puolen [...] Mie näin sitte ko se motti alako purkautua niin saksalaiset poloki, pirusti pyörälä ja mieki olin siinä ison kiven takana ja katoin mutta, en viittä enään alakaa ampumhan mie että antaa mennä että, siinähän omaki pää säilyy...¹²⁰

Vielä Taipaleen jälkeenkin sattui tiellä kulkevalle kärkejoukolla, että saksalainen armahti saaliinsa. Elmeri Saastamoinen kulki jälleen majuri Olli Laaksosen kanssa kärkejoukossa tunnustelijana:

No nyt sitte huomenna, ku myö lähettiin, niin minä jouvuin sitte tunnustelijaryhmäks, ja majur Olli Laaksonen [...] Sillon mäntiin jo peltoaukeen ylj suoraan. Minuaki kyllä hirvitti, mutta Laaksonen sano, että siellä ei pitäis nyt olla mittään. [...] siellä olj tämä majuri Matti Ojala [...] niin kaatuneena olj sitte siellä Kivitaipaleesta jo hyvän matkoo sinne... [...] Tuntu vähän ”mukavalle” ajoo etteenpäin, ku tuommosta näky! Ja LAAKSONEN AJO VAAN HYMYILLEN ETTEEN! no tottakai siinä kyllä ei kehtoo kipristellä enää alikessun arvonen mies, JOS TUOMMONEN MIES VIERESSÄ AJJAA, NIIN NAURATELLENHAN SIINÄ PITTÄÄ MENNÄ! [...] en muista minkä verran mäntiin – niin sieltä ruvettiin sitte ampummaan eistäpäin! [...] Myö jäätiin siihen tielle ja tämä majur sano, että elekee hyvin mehtiin mene! Koittakee olla tässä tiellä! HÄN HOITAA TÄMÄN ASIAN, sano. Ja se lähti, hävis siitä mejän luota. Se mehtiä män ja kohta huuti sieltä – siinä olj meleko pitkä suora – niin että TULUKOOHAN POIJAT POIS! Se olj niin LUOTTOMIES saksalaisille! Se anto semmosen sanan, että myö ei ylitetä Rovaniemen siltoja ja muita. [...] Puolangalla mänj samalla lailla. Ja se minulle jäi kansa arvotukseks... [...] Oljko niillä kiikarit, että ois nähty, kuka sieltä tulloo?¹²¹

Sota ei siis ehtinyt koko Ranuan tien aikana muuttua niin rajuksi, etteikö jonkin sortin herrasmieheleitä olisi voitu suorittaa puolin ja toisin.

5 PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmassani käsittelin Lapin sotaa muistitietotutkimuksen kautta ennen vuotta 1994 kerättyyn haastatteluaineistoon perustuen. Tutkimuskohteenani oli suomalaisten sotaveteraanien muistelu johtajista ja johtamisesta Lapin sodassa Ranuan tien varrella. Lisäksi tutkin asevelisuhteen katkeamiseen ja vihollisuuksien alkamiseen liittyneitä ristiriitatilanteita, joita muisteluksissa nousi esiin. Tutkimuskysymykseni olivat 1) Millaisia johtamiseen ja johtajiin liittyviä asioita muisteluksissa nousee esille? 2) Millaisia ristiriitatilanteita asevelisuhteen muutoksesta aiheutui ja miten niissä toimittiin? 3) Miten miehistö ja johtajat suhtautuivat muutokseen?

---

¹²⁰ Olavi Lindholm, haastattelu.

¹²¹ Elmeri Saastamoinen, *Herrasmiehsotaa*, 236–237.

Johtamiseen ja/tai johtajiin liittyviä muistoja kerrottiin suurimmassa osassa haastatteluista oma-aloitteisesti, vaikka aihetta ei olisi erikseen kysytty. Tämä kertoo käskyvaltasuhteiden hierarkian näkyvyydestä sotilasorganisaatiossa, sekä johtamisen suuresta merkityksestä sotilaan arjessa. Miehistössä palvelleiden veteraanien johtajiin liittyvät muistelut liittyivät yleensä yksilölliseen kohtaamiseen esimiehen kanssa. Tyypillistä oli, että tilanteessa esimies osoitti jollain tavalla inhimillisyytensä, tai otti kontaktin kertojaan henkilökohtaisesti. Esiin nousseet muistikuvat johtajista olivat enimmäkseen positiivisia, negatiiviset tai passiiviset kuvaukset liittyivät tuntemattomiin esimiehiin, joiden alaisuudessa palveltiin vain väliaikaisesti kootuissa osastoissa. Myös esimiehen kanssa konfliktiin joutuminen tuli haastatteluissa muistelluksi.

Esimiesasemassa palvelleiden veteraanien haastatteluissa esiin nousi eniten omaa johtamistoimintaa refleктоivia muistoja. Täytyy huomioda, että käytössäni olleissa alkuperäishaastatteluissa upseereita oli vain yhdessä ryhmähaastattelussa, joten pelkkä haastattelutilanteen ero muihin haastatteluihin nähden saattoi vaikuttaa muisteltujen asioiden luonteeseen. Toisaalta myös *Herrasmiessotaa* -teoksesta lainatut muistelukset osoittivat, että upseerit kertoivat mielellään tekemistään ratkaisuista ja pohtivat niiden onnistuneisuutta ja jälkivaikutuksia. Lisäksi Wolf Halstin muistelmateos *Lapin sodassa* sisältää koko matkaltaan komentajan omaan johtamiseen liittyvää pohdintaa. Johtajilla vaikuttaisi olevan halu perustella tekemiään ratkaisuja jälkikäteen niin itselleen kuin muille. Motiiveina reflektiolle voivat olla esimerkiksi oman toiminnan hyväksyttävyyden etsiminen, sekä halu kehittyä johtajana.

Johtamisen suhteen Kaakisen keräämä haastatteluaineisto tarjoaisi mahdollisuuden jatkaa tutkimuksia Rovaniemen pohjoispuolisiin tapahtumiin, ja laajentaa siten perspektiiviä. Todennäköisesti esiin nousisi paljon lisää esimerkkejä kategorioista, joihin liittyviä johtamismuistoja esiintyi tässä tutkimuksessa. Myös alkoholiin liittyviä muisteluita on Rovaniemen jälkeisiltä ajoilta runsaasti, ja niistä saisi kasaan oman tutkimuksensa. Alkoholin merkitystä johtamisen käytänteille voisi tutkia laajemminkin ja verrata ryhmä Laguksen kohtamia haasteita Tornion maihinnousuun liittyneeseen kannäilyyn ja ilkamointiin, josta on kirjoitettu varsin paljon.

Toisessa ja kolmannessa kysymyksessä huomio kiinnittyi ristiriitatilanteisiin ja toimintaan niissä, sekä muistelusten pohjalta tehtävään tulkintaan suomalaisten suhtautumisesta tilannemuutokseen. Toisille ei tuottanut ongelmaa suhtautua uuteen tilanteeseen, sillä poliittinen tilanne ymmärrettiin. Saksalaisten kanssa yhteisellä

rintamalla aiemmin venäläisiä vastaan sotineet kokivat syvemmin haluttomuutta aloittaa vihollisuudet. Upseerien keskuudessa suhtautuminen saksalaisiin oli keskimäärin myönteisempää kuin miehistön, tästä räikeimpinä esimerkkeinä olivat suomalaisten upseerien loikkaukset saksalaisten puolelle. Hienovaraisemmin ystävyyttä osoitettiin ja Neuvostoliiton rauhanetoja rikottiin vapauttamalla vankeja, sallimalla vihollisen irtautua taisteluista ja neuvottelemalla vielä sotatoimien alettuakin.

Ristiriitatilanteita esiintyi pitkin matkaa. Alkuvaiheessa herrasmieselkeitä harjoitettiin usein, ja tuskinpa niistä kaikkia on edes dokumentoitu koskaan. Käskeyten ja sääntöjen vastaisesta toiminnasta kertominen vaatii aikaa tapahtumien päälle, ja onko vuosikausien jälkeen kaikkia silminnäkijöitä enää osattu tavoittaa haastateltaviksi? Pidän varmana, ettei ole. Verisimpien yhteenottojen jälkeen yleinen solidaarisuus vihollista kohtaan väheni, mutta henkilökohtaisten tuttujen kanssa haluttiin yhä olla ystäviä yli vihollislinjojen. Tästä hyvänä esimerkkinä majuri Olli Laaksosen ilmeisen hyvät suhteet saksalaisiin koituivat mainion tarinankertojan, tunnustelijaporukan kärjessä kulkeneen alikersantti Elmeri Saastamoisen pelastukseksi. Ihmekös tuo, että esimiehestä jäi lämpimät muistot pitkäksi aikaa sotien jälkeenkin:

SE OLJ IHMEMIES, että minä olin niin pahollain, ku ens kerran mänin kuuvennen divisionan asevelijuhliin ja konjakkipullon varasin, että jos Laaksonen on, niin tarjoon sen niinku ystävälahjaks, mutta ei... Se olj sitte kommee mies! Semmoset riukuvarsikengät, niinku siviilityyppiset jalassa ja se aina seuras keulimaisia miehiä! Minä arvostin sen hirveen korkeeks! ...Oli jo kilpirauhassyöpään kuollu.¹²²

---

¹²² Elmeri Saastamoinen, *Herrasmiehistoa* s. 237.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet:

Haastattelut:

Huovinen, Kalevi jääk. (s. 17.2.1925) & Nieminen, Sulo V. ltn. (s. 25.8.1911) & Repo, Aapo kapt. (s. 17.12.1904). Ryhmähaastattelu: Heikki Kaakinen (lisäksi Leo Nieminen) 28.8.1982, Ranua.

Kreivi, Matti jääk. (s. 30.10.1925). Haastattelu: Heikki Kaakinen 29.8.1993, Ranua.

Kumpula Lauri vääp. (s. 10.9.1919). Haastattelu: Heikki Kaakinen 30.3.1993, Ranua.

Laasanen, Erkki korp. (s. 28.5.1925). Haastattelu: Mikko Tunkkari 4.10.1993, Veteli.

Lindholm, Olavi sotam. (s. 3.11.1918). Haastattelu: Heikki Kaakinen 19.5.1993, Ranua.

Lohela, Uno sotam. (s. 21.12.1918). Haastattelu I: Heikki Kaakinen 19.2.1993, Ranua.

Lohela, Uno sotam. (s. 21.12.1918). Haastattelu II: Heikki Kaakinen 1993, Ranua.

Saastamoinen, Elmeri alik. (s.12.5.1921). Puhelinhaastattelu: Heikki Kaakinen 1993, Ranua.

(haastateltavien sotilasarvot: jääk. = jääkäri = sotam. = sotamies, korp. = korpraali, alik. = alikersantti, vääp.= vääpeli, ltn. = luutnantti, kapt. = kapteeni)

Lähdekirjallisuus:

Kaakinen, Heikki (1994): ”Herrasmiehsotaa. Ranuan tien taistelut Lapin sodassa”, Ranuan reservinupseerit ry, Ranua.

Linna, Heimo (2006): ”Sotaveteraani isänmaan ja kotimaakunnan palvelijana”, Keski-Pohjanmaan Sotaveteraanipiiri, Kannus.

Luiro, Mikko (1994): ”Leikkisodasta tositappeluksi”, teoksessa Rännäli, Erkki toim. Rintamamuistoja ja -kirjeitä, Lapin maakuntaliitto, Rovaniemi, s. 299–301.

Tutkimuskirjallisuus:

Ahto, Sampo (1980): ”Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944–1945”, Kirjayhtymä, Helsinki.

Anttila, Ove & Lantto, Karl toim. (2005): ”Flyktingar i norr. Dokument och berättelser om kriget i Lappland och evakueringen av Nordfinland hösten 1944”, Pohjan Väylä, Pello.

Bourke, Joanna (2006): ”New military history”. teoksessa Hughes M., Philpott W.J. toim. Palgrave Advances in Modern Military History. Palgrave Advances. Palgrave

Macmillan, London, s. 258–? (Haettu 25.4.2017 osoitteesta https://link.springer.com/chapter/10.1057%2F9780230625372_14).

Elfvengren, Eero (1996): ”Krig og evakuering på Nordkalotten 1944–1945”, Muonion kunta, Muonio.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija (2006): ”Muistitieto ja tutkimus”, teoksessa Fingerroos, Outi et al. toim. Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä, Tietolipas 214, SKS, Helsinki, s. 7–24.

Halsti, Wolf H. (1980): ”Lapin sodassa. JR11:n mukana Oulusta Kaaresuvantoon”, 1.p 1972, Pingviinikirjat, Otava, Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008): ”Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö”, Gaudeamus, Helsinki.

Hyvärinen, Matti (2017): ”Haastattelun maailma”, teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna toim. Tutkimushaastattelun käsikirja, Vastapaino, Tampere s. 9–38.

Junila, Marianne (2000), ”Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944”, Bibliotheca historica 61, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kalela, Jorma (2002): ”Historiantutkimus ja historia”, Gaudeamus, Helsinki.

Kalela, Jorma (2006): ”Muistitiedon näkökulma historiaan”, teoksessa Fingerroos, Outi et al. toim. Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä, Tietolipas 214, SKS, Helsinki, s. 67–92.

Kivimäki, Ville (2006a): ”Sodan kokemushistoria”, teoksessa Kivimäki, Ville & Kinnunen, Tiina toim. Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta, Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä, s. 69–86.

Kivimäki, Ville (2006b): ”Sotilaan työ, siviilin taakka. ’Vihollisen tuhoamisen’ dynamiikasta, kokemuksista ja muistosta”, teoksessa Kivimäki, Ville & Kinnunen, Tiina toim. Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta, Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä, s.191–208.

Kivimäki, Ville & Kinnunen, Tiina (2006): ”Johdatus koettuun sotaan”, teoksessa Kivimäki, Ville & Kinnunen, Tiina toim. Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta, Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä, s. 9–18.

Lindgren, Göran (2001a): ”Vain ihmisiä voi johtaa”, teoksessa Manninen, Kirsti & Lindgren, Göran toim. Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana, Suomen Reserviupseeriliitto, Helsinki, s. 21–42.

Lindgren, Göran (2001b): ”Hyvä vai huono sotilasjohtaja”, teoksessa Manninen, Kirsti & Lindgren, Göran toim. Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana, Suomen Reserviupseeriliitto, Helsinki, s. 164–168.

Lähteenmäki, Maria (1999), ”Jänkääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945”, Historiallisia tutkimuksia 203, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Nissinen, Vesa (2001): ”Syväjohtaminen. Nykyaikaisen sotilasjohtamisen malli”, teoksessa Manninen, Kirsti & Lindgren, Göran toim. Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana, Suomen Reserviupseeriliitto, Helsinki, s. 43–61.

Pöysä, Jyrki (2006): ”Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa”, teoksessa Fingerroos, Outi et al. toim. Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä, Tietolipas 214, SKS, Helsinki, s. 221–244.

Runtti, Susanna (1994): ”På flykt till grannen”, Kulturfonden för Sverige och Finland, Espoo.

Teräs, Kari & Koivunen, Pia (2017): ”Historiallinen muistitietohaastattelu”, teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander Pirjo & Ruusuvuori, Johanna toim. Tutkimushaastattelun käsikirja, Vastapaino, Tampere, s. 163–180.

Ukkonen, Taina (2006): ”Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa”, teoksessa Fingerroos, Outi et al. toim. Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä, Tietolipas 214, SKS, Helsinki, s. 175–198.

Uola, Mikko (2015): ”Eritahtiset aseveljet. Suomi ja muut Saksan rinnalla taistelleet 1939–1944”, Docendo, Jyväskylä.

Ursin, Martti (1980), ”Pohjois-Suomen tuhot ja jälleenrakennus saksalaissodan 1944–1945 jälkeen”, Pohjoinen, Oulu.

Muuta kirjallisuutta:

Kulju, Mika (2013): ”Lapin sota 1944–1945”, Gummerus, Helsinki.

Martikainen, Tyyne (2005), ”Jatkosodasta Lapin sotaan. Lapin tuho – sotarikos”, Värisuora, Kemi.

Poronhoidosta:

<https://paliskunnat.fi/poro/poronhoito/paliskunnat/> (viitattu 15.5.2018).

LIITTEET

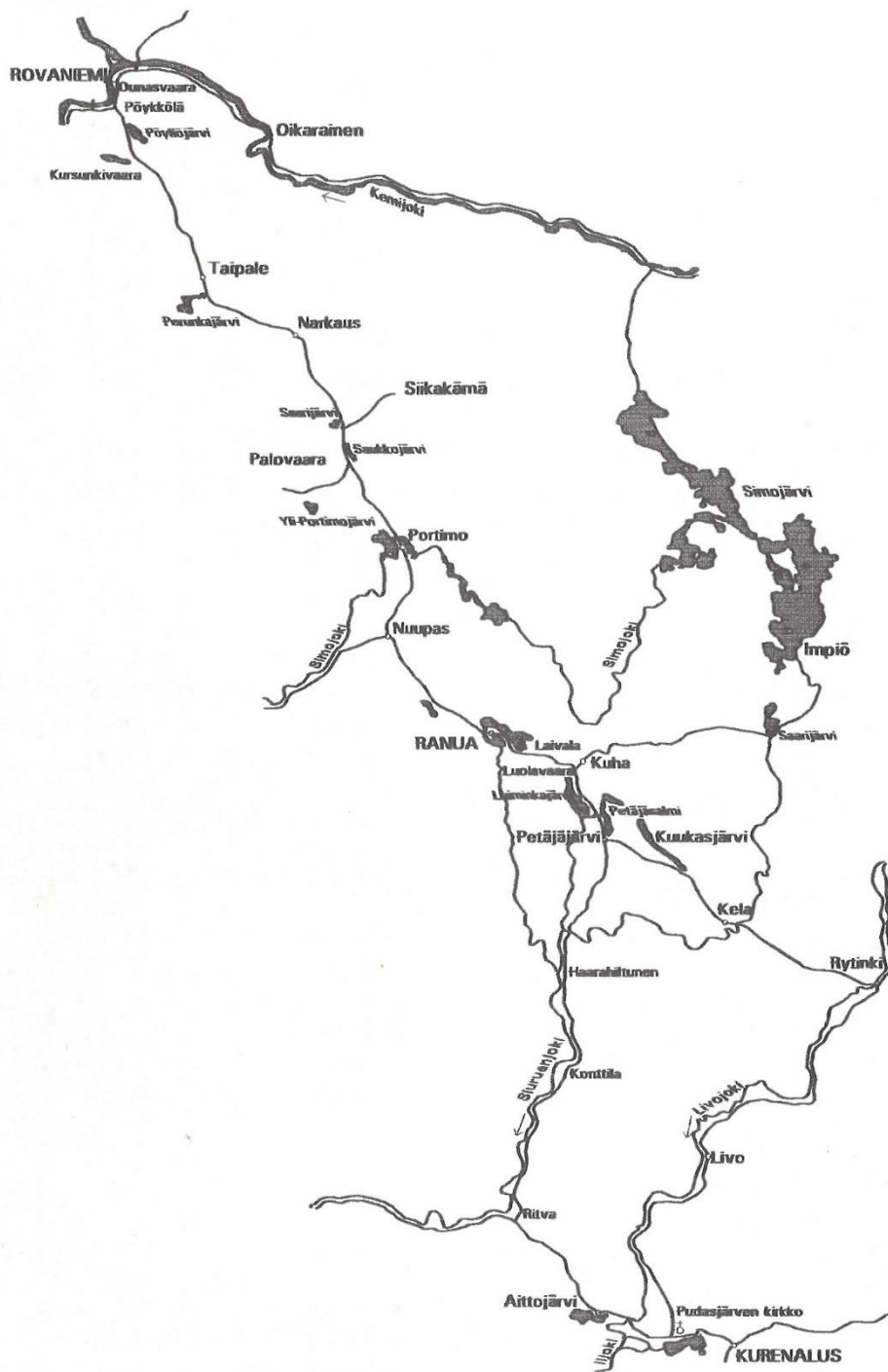
LIITE 1 Lapin sodan alkuvaiheen eteneminen

Lähde:

Raunio, Ari (2004): "Sotatoimet. Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin", s. 292. Genimap Oy, Vantaa.

LIITE 2 Ryhmä Laguksen reitti Rovaniemelle

Lähde:

Kaakinen, Heikki (1994): "Herrasmiehistoa, s. 14. Ranuantien taistelut Lapin sodassa", Ranuan reservinupseerit, Ranua. (Karttapiirros, Asko Oikarainen)